БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. АПРЕЛЬ 25 ЧЕТВЕРГ № 98 (5502).

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫНГА НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИ

Часкы хову ажылдары республиканың барыын талакы районнарында эгелээн болгаш өске бүгү районнарында ол ажылга белеткелдер дооступ турар. Часкы тарылганы агротехниктиг бедик негелделер ёзугаар кыска хуусаада, эки шынарлыг чоруткаш, чаагай дүжүттү алырының быжыг суурун тургузары дээш социалистиг чарыш бүгү тараажыларны күш-ажылче улам-на сорук киирип турар.

Бо улуг сорулганы күүседир дээш тараажыларның хүн бүрү чедиишкинниг ажылдаары оларга таарымчалыг байдалдарны тургусканындан, ылангыя хову турлагларына ниитинин чемненилгезин болгаш аргежок чугула хереглелдин бараннарын хандырарын эки организастаашындан база улуг-биле хамааржыр. Үстүнде негелдени чедиишкинниг күүсеткен черлерде ажылдың көргүзүглери бедик болуп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозунуң Ак-Хая, Улуг-Хову, Дагыр-Шеми хову турлаглары эки организастаттынган. Оларда столоваялар ажылдап турар. Ында поварлар эштер Б. Оюмаа, Кертинне, Д. Серин, К. Май-оол оларның белеткээни чиик өртектиг, эки шынарлыг чемнерни механизаторлар үнелеп мактап турарлар. Забкооптуң садыгжызы С. Сүндүп, дерги садыгжызы Чозар болгаш аскелер-даа ол-ла турлагларга аъш-чемнин, үлетпүрүнүн эргежок чугула бараннарын эккеп садыглап эгелээннер.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң Дүвүрен бригадазының столоваязында Ондар Даруймаа баштаан поварлар эки ажылдап турарлар. Оларның белеткээни эртенги, дүштеки болгаш кежээки чемнерни хову шөлдерде ажылдап турар механизаторларга автомашиналыг чедирери чаңчыл апарган.

Партиянын XXII съездизи аттыг, «Искра» колхозтарның Бора-Хөлде, Терек-Кежигде хову турлагларының столоваялары база эки организастаттынгылаан. Ол районнуң «Большевик» база «Искра» колхозтарының хову турлагларында ийи бичии ларектар организастаттынган, өске бүгү колхозтарның бригадаларынче автолавкаларны, үнүүшкүннүг болгаш дерги садыгларын үргүлчү чорударындан аңгыда, 15 ларёктарны эн чоокку хүннерде организастаарын райпо белеткеп турар. Районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң болгаш бүгүле колхозтарының хову турлагларында кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Республикада бүгү-ле хову турлагларында тараажыларның чемненилге черлериниң, ларёк садыгларның четкизин калбартырының үези ам келген. Бо дугайында мергежилдиг повар кадрларны шилип четчеләәри чугула. Колхозтарның болгаш совхозтарның чагын ёзугаар Кызылдың садыг-кооператив училищези 23 поварларны белеткеп үндүрген. Ол чаа кадрларны чөп ажыглап, ажылга мергежидеринче кичээнгейни салза чогуур.

Ниитинин чемненилге черлериниң четкизин калбартыры-биле чергелештир чемнерни амданныг, хоолулуг база янзы-бүрү кылдыр белеткээрин хандырар херек. Бо талазы-биле ажылды чамдык ажыл-агый удуртукчулары эки хайгаарап көрбейн турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң (директору эш Юртаев, парторганизация секретары эш Куулар) Айлыг-Ой, Дөң-Өдек, Ак-Баалык хову турлагларында часкы хову ажылдары эрте эгелээн болза-даа, оларга столоваяларны ёзулуг организастаа тургуспаанындан, механизаторларның аъш-чем хандырылгазы үзүктелип турган үүл бар.

Часкы хову ажылдарын эгелээринин бүдүүзүнде турар Таңды, Тес-Хем болгаш чамдык өске-даа районнарның колхоз, совхозтарының хову турлагларында, бригадаларында столоваялар организастаар талазы-биле ажыл ам-даа четпес чоруп турар. «Тиилелге» совхоз столоваяларны хову турлагларының аайы-биле 10 кезек черге тургузарын планнаан болза-даа, ында повар кадрлар үүгле чаңгыс столоваяга четчелеттинген, 9 столоваяларның поварлары чок, өске бүгү дериг-херекселдер база белеткеттинмээн. «Элегес», «Межегей» совхозтарның, дуржулга станциязының хову турлагларында ниитизи-биле 13 столоваяларның поварлары чугула болуп негеттинип турар.

Ооң-биле кады совхозтарга ниитинин чемненилгезин организастаар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелинин доктаалын «Элегес» болгаш «Тиилелге» совхозтарның удуртукчулары амга чедир күүсетпейн келген. Республиканың өске бүгү совхозтары боттарының төптеринде столоваяларны ажылдадырының чарыгдалдарын боттарынга алган турда, үстүнде совхозтарда рабкооптарның столоваялары ажылдавышаан. Ооң уламындан продукциянын бот-үнезин барымдаалап, чиик өртекке садыш турар столоваяларга деңнээрге, рабкооптар столоваяларының чеминин өртээ ийи катап улуг болурун демдеглевес аргажок. Столоваяларны боттарының холунга ап, механизаторларны, ажылчыннарны чиик өртектиг чем-биле хандырарынче ол совхозтарның удуртукчуларының кичээнгейин угландырары чугула.

«Тес-Хем» совхозтуң төвүнде столовая хүнде үүгле чаңгыс катап эртен ажыттынар чорук ажылчыннарның негелдезин долузу-биле хандырарына таарымча чок болуп турар. Ол совхозтуң хову турлагларынга үш столоваяларны ажыдары төлевилеттинген болза-даа, оларны организастаар талазы-биле ажылда чамдык четпестер ам-даа бар.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле партия обкомунуң V пленумунуң үндүрген доктаалын күүсеттишаан, республиканың садыг организациялары бо хүннерде садыгжызы чок 56 ларёктарны, 16 дерги садыгларын организастаан, 36 автолавкаларның хүн бүрү чоруур маршруттарының тодаргай графигин чогаатылаан. Бо бүгү садыг черлери үүгле малчыннарны эвес, харын тараажыларны, механизаторларны база хандырары билдингир. Ылангыя садыгжызы чок ларёктарның дыка хөйү хову турлагларында болгаш оларның чоокка-вызында тургустунгулаан.

Часкы тарылганың изиг түлүк үезинде бо бүгү садыг черлери хову турлагларын база хандырар ужурлуг. Оларны чөп ажыглаарын, бүгү-ле колхозтарның болгаш совхозтарның хову турлагларына столоваяларны чогуур үезинде, бедик деңнелге организастаарын контрольдаары совет кижилериң материалдыг хереглелдерин эң долу хандырарынче сагыш салыр, ону экижидерин организастаар хүлээлгелиг чер-чер Советтеринге шуут хамааржыр.

Чеди чылдың бешки чылында бедик дүжүт өстүреринин эң харыысалгалыг үези—часкы хову ажылдарының үезинде механизаторларның, бүгү тараажыларның чаңгыс хүннүдаа, шакты-даа халас эрттирбезин хандырар херек. Бригадалар бүрүзүнге ниитинин чемненилге черлерин организастап, чемнерниң шынарын экижидери база хову-шөлдерде ажылдап турар кижилерни эргежок чугула хереглелдин бараннары-биле үзүктел чок хандырарын чедип алыры—ол дээрге чер-черде партия, совет, профэвилел организацияларының, бүгү хөй-ниитинин кичээнгейинин төвүнге турар ужурлуг амгы эң чугула сорулгаларының бирээзи болур.

Амыдырал эки болганда ажыл база шулуудаар

Часкы хову ажылдарының хүн демдеглели

Элбек дүжүттүң үндезиннерин белеткээр дээш хову-ларда шаг-үени барымдаалавайн, уйгу-чыдын чок ажылдап турар хову-ларның ажыл-ишчилеринге час күжээшкиниг күш-ажылдың, дүвүрээзинин болгаш өөрүшкүнүң чеже күннерин эрттирбес дээр боор. Ажыл-агыларның чамдык удуртукчулары тараажыларга болгаш механизаторларга үүгле бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың эвес, харын база культурлуг дыштанылганың таарымчалыг байдалдарын тургузуп берип, бистиң чуртувуста болгаш даштыында чугула болуушкуннарны оларга үргүлчү таныштырып турары кончуг шын.

Республиканың көдээ ажыл-агый дуржулга станциязын бо талазы-биле чижек кылдыр көргүзүп болур. Станцияның директору И. С. Юртаев, партком секретары И. Ф. Яркин, ажылчын комитединиң даргазы Х. Сарыг хову турлагларын хову ажылдары эгелээриниң мурнунда-ла өй-шаанда белеткеп тургускан. Бүгү трактор-хову бригадаларында ниитинин чурттал-га бажыңнарын, столоваяларны болгаш кухняларны септеп, чугайлаан болгаш будаан, кызыл булуңнарны, чунар бажыңнарны дерип тургускан. Бригада бүрүзүнде ниитинин чиик өртектиг янзы-бүрү чемненилгезин организастаан. Партия организациязы улуг ажылды чоруткан: агитация-массалыг ажылдың планын чогаадып кылган, агитхуудустарның редакторларын томуйлаан, бригадаларның болгаш агрегаттарның аразында социалистиг чарышты организастаан, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларын дерип тургускан.

Ажылчын бүрүзү эки чемненип, а ээлчег сөөлүнде чуннуп база дыштанып болур. Кижилер дугайында удуртукчуларының сагыш салыышкыны ында илергей.

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», Ленин аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарында, өске-даа чамдык ажыл-агыларда ховунуң ажыл-ишчилериниң дугайында сагыш салыышкынын чогууру-биле илерелип турар. Ол чорук бедик көргүзүглерни чедип алыр арганы ховунуң ажыл-ишчилеринге берип турар. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары Тюлюш Тагба биле Ондар Байыр-оол часкы хову ажылдарының баштайгы хүннеринден эгелээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Олар чер аңдарар нормазын хүн бүрүде 160—175 хуу чедир эки шынарлыг күүседип турарлар. Ында часкы хову ажылы эгелээнинден бээр 658 гектар черни аңдарган, 547 гектарның шыгын базырган, 844 гектарны үлдүреткен, чочак-тарааны 30 гектар черге чажып тараан. Тараажылар болгаш механизаторлар часкы хову ажылдарының бүгү комплексизин эң кыска, эки хуусааларда эки шынарлыг чорудары чигзиннинг чок.

Республиканың ажыл-агыларының чамдык удуртукчулары кандыгдаа ажыл-херектиң чедиишкинин кижилер шиитпирлээр деп чүвени билбейн турары харааданчыг-дыр. Ооң ужурунда олар кижилер дугайында сагыш салыышкынын багай салып турарлар. Чижээ, «Межегей» совхозтуң директору эш Пащенко, партком секретары эш Никитин, ажылчын комитединиң даргазы эш Обрезков оларның дугайында эки чүнү чугаалап болур боор. «Межегей» совхозтуң шөлдеринде хар база-ла дүрген эрип, чамдык черлерге ам безин шыкты базырын болур апарган. Ында болза-даа хову турлагларында караш дээр чүве чок. Ужуру үүл? Ужуру болза турлагларың хөй нууруузун белеткевээнинде. Ооң ужурунда механизаторлар он-он километр ырак бажыңнарынче чанар ужурга таваржып турар, ижер сускун чок, кургаг чемни чип турарлар. Часкы хову ажылдарының, а ындыг болганда дүжүттүң салым-чолун шиитпирлеп турар кижилериң бөдүүн хереглелдерин безин хандырарын херекке албайн турары ол ышкажыл. Ында часкы хову ажылдары шүшпең ёзу-биле чоруп турар. Бүдүрүлге онаалдаларын бригадаларга чедирбээн, үрезин белеткеттинмээн. № 5 бригадаже боктуг үрезиннерни сөөртүп турар. Ооң үнүүчел шынарын үүгле ам хынаар бодалдыг. Ажыл-агыйга тараа культураларының чавыс дүжүдүн алган эрткен чылдың дуржулгазын эштер Пащенко, Лысак олар өөренип көрбээн ышкаш-тыр. Часкы хову ажылдарын эгелээрин узамдыктырып, кижилер дугайында сагыш салбайн турар чорук ону бадыткан турар.

«Найырал» совхозта байдал база-ла оон дээредевес. Ында культура-амыдырал байдалдарның оон дээре болган турары күзенчиг. Хову турлагларын багай белеткээн, ажылчыннар чадыг чок черде удуп турар, чем чаңгыс аай болгаш өртээ аар. А Шаңчыда болгаш Аймыырлыгда хову турлагларынга баштайгы хүннерде суг безин чок болган, а ооң соонда сөөртүп эккелген суг керосин холумактыг болган. Хүн чурумун тургуспаан,күш-ажылдың үчёду эмгелеттинмээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, совхозтуң удуртукчуларынга час хенертен таварышкан. Силерниң партийжи контролюңар, организакчы ажылыңар кайдал, партком секретары эш Хунай-оол? Ховунуң ажыл-ишчилериниң дугайында сагыш салыышкынын ынчаар салып болур бе?

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда байдал база-ла ындыг. Ында хову турлаглары багай белеткеттинген, ниитинин чемненилгези чаңгыс аай— макарон болгаш шай болуп турар. Масса-политиктиг ажыл багай чоруп турар, көскү агитация аажок ядыы. Техника бүрүү-биле белеткеттинмээн, үш бригадада кижилер боттары башкарлып турар, үүге дээрге бригадирлер чок. Ол ажыл-агыйның техниктиг хандырылгазын харыылаар бооп хүлээнип алган хиреэзинде «Сельхозтехниканың» Сарыг-Сеп салбырының талазыдан ында кандыг-даа дузаламчы көзүлбейн турар.

Механизаторлар болгаш тараажылар дугайында доктаамал сагыш салыышкын — часкы хову ажылдарын чедиишкиниг чорударының кол негелделериниң бирээзи болур. Республиканың совхозтарының болгаш колхозтарының удуртукчуларының, партия организацияларының сорулгазы чүдел дизе, ажылдың болгаш дыштанылганың бүгү-ле таарымчалыг байдалдарын ховунуң ажыл-ишчилеринге тургузуп, социалистиг чарышты массалыы-биле калбартып, ооң тиилекчилерин мактап, шаңнаарында болур.

Час озалдап эгелээн, ооң ужурунда дыка хөй ажыл-агыйлар часкы хову ажылдарын улуг озалдаашкын-биле эгелээн. Ажылды дүргедедир төлээде, механизаторларның ийи ээлчег-биле ажылдаарын хандырары эргежок чугула, ынчангаш колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары тарылганың салым-чолун шиитпирлеп турар кижилер дугайында, тарылганың шынар көргүзүглериниң дугайында улуг кичээнгей болгаш сагыш салыры эргежок чугула. Ол болза бедик дүжүттү алырының база бир чугула магадылалы болур.

С. М. БУДЁННЫЙ.

Совет Эвилелиниң Маадыры, Совет Эвилелиниң Маршалы С. М. Будённыйны „Алдын сылдыс" деп ийиги медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин тургузарының болгаш бистин Төрээн чуртувустуң дайзыннарындан Совет күрүнеи камгалаарының хереэнге шылгарангай ачы-хавыяазы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр сезен хар харлааны-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Маршалы Семён Михайлович Будённыйны «Алдын сылдыс» деп ийиги медаль-биле шаңнаар, оон тураскаалын хүлерден кылгаш, чогуур бижимели-биле кады маадырның төрээн черинге тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың апрель 24.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ ДЭЭШ

СУГ-АКСЫ. (Телефон-биле). Угльлабинчилернин үнелиг эгелээшкинин детківишаан, «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери тарылга шөлүн 1700 гектар чедир калбартырын, тараа культураларының гектарындан-на 13 центнер дүжүттү өстүрүп алырын хүлээнген.

Көжээлиг-Алаактың, Элезиннинг болгаш Өленнинг ховуларының шөлдеринде чаагай дүжүт дээш демисел түлүктээн. Сөөлгү хүннерде 1000 ажыг гектарның шыгын базырган, 140 гектарның хөрзүнүн үлдүреткен болгаш 180 гектарны аңдарган. Баштайгы ийи хүн 170 гектарда кызыл-тасты тараан.

Хову турлагларында дерилгени, шимелдени эки тургускан. Хана солунун үндүрүп, көргүзүг самбыразын организастап эгелээн. Ажылдың ээлчег нормазын хүн бүрү 125—150 хуу күүседип турар Сат Дукур-оол, Монгуш Доржу, Ондар Хүрен-оол, Монгуш Сүүр-оол ышкаш механизаторлар хөй.

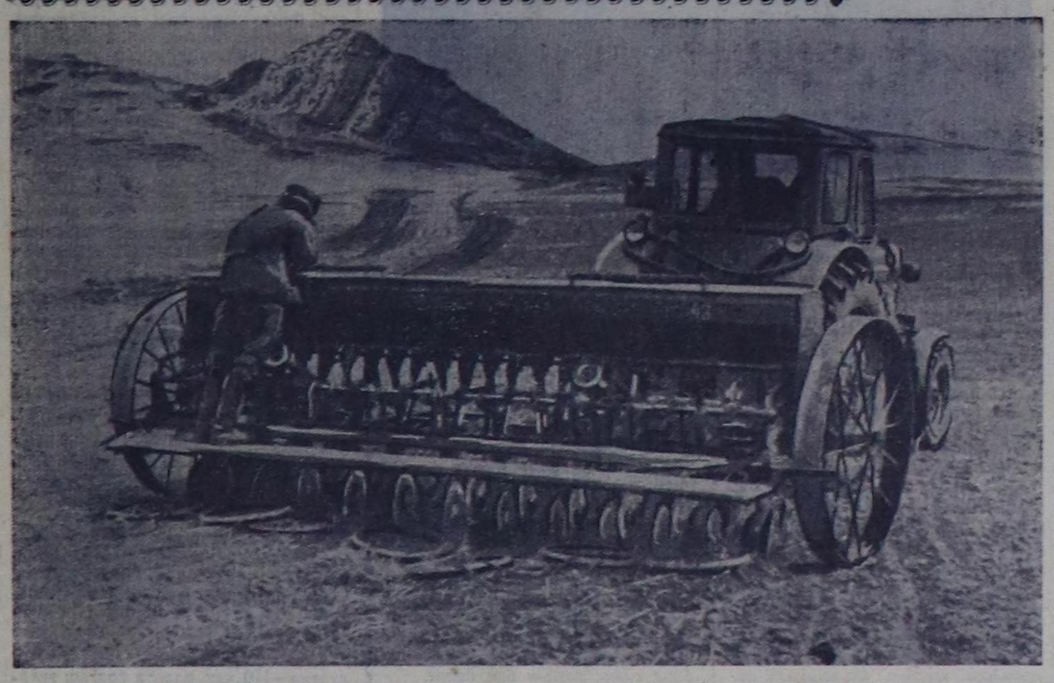

ШАҢЧЫНЫҢ ХОВУЗУНДА

МУРНАЙ ЭГЕЛЭЭН

Шагаан-Арыгга келгеш, часкы хову ажылдарының кайда эгелээнин сонуургап айтырарывыска, «бо чылын биске час Шаңчыдан эгелээн болдур ийин» деп, кым-даа ынча дээр болду. Шынап-ла, Шаңчының тараалан ховузунда чеди чылдың бешки чылының дүжүду дээш демиселдин шиитпирлиг үези — часкы хову ажылдары Улуг-Хем районнуң девискээринде мурнап эгелээн.

Улуг-Артты ашкаш, Улуг-Ховуну куду бадарда, мар үүгле шокарарты эрээн болду. Ынчалза-даа төп хову турлаанда байдал ёзулуг хайымныг. Шаңда арыглаттынган үрезиннерни бөле эшкен, автомашиналарга үүдүрген, чамдык тракторларны болгаш кожуг чепсектерин ажылдап кирипте-ринге кожуп белеткээн, кызыл булуңнуң иштин дерээн болгаш турлагның девискээринде өске-даа ажылдарны кылган кижилер-ле хөй. Оон ынай районнуң болгаш «Найырал» совхозтуң удуртукчулары, СЭКП обкомунуң бирги секретары эш Тока бааа ында чеде берген, ажыл дугайын чугаалажып сүмелешкен турар болду.

Час Шаңчыдан эгелээн деп чугаа Шагаан-Арыгга-ла дынналган болгай. Чогум кайда ажылдап кирипкенил деп айтырыгны сонуургай бердивис.

— Бистиң Шаңчының девискээринге бо чазын хар Белдиг-Даг, Каңмыылдыг ховуларга баштай эрээн. Бүгү күжүвүстү ынаар салдывыс. Шык базырыышкыны эгелээнден бээр 4—5 хона берди, апрель 14-тен бээр Белдир-Даг ховузунда кызыл-тасты чаштыра бердивис. Бөгүн 6 агрегат чаштырып тур—дээш, бригадир эш Тавaа-Самбуу Шаңчының Сүг-Бажының он талазында тей баарында ийиги хову турлаанче айытты.

Арыг, алдын-сарыг кызыл-тас чүдүрген чүүк машиназы шаңдан үнгеш, столовая эжиинде доктаай берди. Назыны элээн улгады берген, күдер кара эр машинаның кабиназындан үнүп келди. Ол болза совхозтуң хоочун чолаачызы Тюлюш Топур-оол болду.

— Бо тарааны кайнаар сөөртүүнер ол?—деп, сонуургап айтырдывыс.

— Белдир-Даг ховузунда кызыл-тасты чаштыра берген болгай бис. Бо аразы 5—6 километр бар-даа болза, хүнде беш, чамдыкта алды-даа чедир чоруп тур мен—деп, чолаачы харыылады.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ ХУРАЛЫ

Часкы хову ажылдары баштай эгелээн ийиги турлагга ажыл сөөлүнде кежээ хурал болур деп чарлал дыңналды. Олче чоруптувус. Кежээ ажыл соонда бүгү механизаторлар чыглып келген. Ховунуң ажыл-ишчилериниң бүдүрүлге хуралы эгелээн.

Ол хуралга Үрбүн салбырның агроному эш В. Лобаченко часкы тарылганың ажыл планын, тус-тус агрегаттарның онаалдаларын болгаш ажылдың баштайгы хүннеринде көзүлген четпестерни сүмелаан. Бо чылын Шаңчыга бүгү тарылга 7325 га, ооң иштинде кызыл-тас 4675 га, кукуруза 625 га, чочак-тараа 300 га болур. Эрткен чылын аңгыс андарылгазының планын күүсетпээнинден ам 4600 га черни удур аңдарып тарыыр. Ынчангаш чымчак аңдарылгага шилчидерге бир тракторга ортумаа-биле часкы сезонда ажылдап кылыры 340 га болур, ооң иштинде «ДТ-54» тракторга 400 га ажып турар.

Часкы тарылга механизаторларга улуг шылгалда болур. Ындыг турбуже, чамдык эштер мону арай чиик көрүп, ажылга организастыг эвес чоруун көргүзүп турар. Чижээ, тракторист Касыга Маадыр-оол апрель 15-те ажылга үнмээн, А. Чалбаа ажылдан ойталаан, дуржулгалыг тракторист деп санадып турган Шыдыразның дүүн хүн кылган ажылы холуттунган.

— Бистиң ажылывыстың хемчээлин, бир тракторга онаажыры кайы хире улуг болуп турарын агроном чугаалап кагды. Ындыг турбуже, бистиң ажылывыс организас чок эгелээн. Маңаа 29 трактор келир ужурлуг, ам келгени 23, септелге багай болганындан ол келген тракторларның 5-жи ажылга кирбес болган, бир «Беларусьту» дедир чоруткан болгай бис. «ДТ-54» деп үш трактор ам-даа септеттинмээн, ийи ээлчег-биле ажылдаарынга трактористер чедишпейн турда-ла чамдык эштер чангаш, дедир келбейн турар үүл бар. Мынчаар ажылдаар болзувусса, эрте чажар тараа культураларының тарылгазын май 1-де доозар деп чугаалажып турарывыс боттанмайн баар — деп, бригадир база немеп кагды.

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. Токаның чугаазын механизаторлар кончуг кичээнгейлиг дынналаннар.

— Силерниң совхозтуң тарылгазының кол ораны Шаңчы ховузу деп чүве бүгү республикага билдингир болгай. Ындыг турбуже, бо чылын тарылгага киргенинер эрткен чылдагызындан каш хонук озалдаандыр. Ам эрес-шудургу ажылдаар болзунарза, тарылганың кол нуруузун май 1-де доозуп болур силер. Ол дугайын СЭКП обкому, Министрлер Төвүлели силерге улуу-биле идегеп турар—деп, эш Тока чугаазын эгелээн.—1962 чылда силерниң эрестиг ажылдаанындарны билир бис. Силерде Опай Ыглаашпай болгаш оон-даа өске алдарлыг кижилер бар. Эрткен чылын Шаңчының 8 муң тонна ажыг эки шынарлыг тараазын күрүне алган болгай.

Шаңчы дээрге онза ховузунда. Эрткен чылын маңаа тараа культураларының ортумак дүжүду 20,6 центнер, ооң иштинде кызыл-тастың — 22,5 центнер болган. Харын-даа чамдык черлериниң дүжүду 37 центнер четкен. Ону Москвага чамдык эштерге чугаалаарымга, бүзүревес боор-дур. Бир-тээ ындыг болганда олар боттары маңаа кээп көргеш, бүзүрээр ыйнаан. Силериниң совхозунарның эрткен чылда пландан ажыр арыг орулгазы 40 муң рубль чедип турар. Силериниң ажылыңар түңнели бо-дур!

Ындыг болза-даа аңаа менээргенип, бис-даа кончуг улус-ла болгай бис деп тогдунуп болбас. Силерде четпестер хөй-дүр. Аңдарган черлериңер кыдыра, оргалаашкын аажок хөй, кылып алган катоктарыңар дээрге шаанда улустуң дүк сөөртүр өзээ ышкаш чиңге, чиик ыяштардыр. Ол канчап хөрзүнүү дескилей базырарыл. Өске черлерде чоон, доң теректер-биле хөрзүнүү базырып турар-дыр. Ынчаар кылып алыр болза чогуур.

Силерниң бо турлааңарда лампа безин чок, чамдыкта суг үзүктели бээр. Маңаа ховузунда ажылы эгелээнден бээр алды хонуп турар, а ажылдың планын, кым кандыг нормалыг, кандыг төлевирлиг болурун, хүн чурумун: кайы шакта турарын, кажан чемненирин, ажылга кажан үнерин ам чаа чугаалажып турарынар канчап болур боор. Ол бүгү айтырыгларны ажыл эгелээринин мурнунда-ла чугаалажып алган, ам бо турлагларның көскү черлеринде оларны делгеп аскан турар ужурлуг. Төп турлагда кызыл булунну чаа дерип турар-дыр. Партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары бо талазы-биле хожудаан-дыр. Хамык чүвени баш удур белеткээш, ол организацияларның удуртукчулары маңаа мурнап четкилеп келгеш, механизаторларны уткып алыр ужурлуг турган. Ажыл шагда эгелей берген, ам чаа лозуң бижип, плакат азып турарга кайын боор! Агитхуудус амдаа үнмээн. Маңаа бодунуң ээлчээнде ажылдааш келген механизаторларның культурлуг дыштанылгазынга херек шыдыраа, даалы, хол бөмбүү болгаш өске-даа ойнаар үүлдер турар ужурлуг.

Бир тракторга онааштыр силериниң күүседир ажылыңарның хемчээли өске черлериниңден улуг-дур. Ынчалза-даа эрес-шудургу, каракызыл ажылдаар болзуңарза, ол черле чедиишкиниг күүсеттинер. Эрткен чылда алган чаагай дүжүдүнерден эвээш эвес дүжүттү бо чылын өстүрүп алыр деп маңаа чугаалажып турарынарны өөрүп демдеглезе чогуур.

Механизаторларның бүдүрүлге хуралынга ажылдың шынарын бедитпишаан, бүгү часкы хову ажылдарын 20 ажыл хүннериниң дургузунда чорудар, эрте чажар тараа культураларының кол нуруузун май 1-ге чедир чажып доозар деп шиитпирлээн.

ОЛАР ЧАРЖЫП ТУРАР

Опай Ыглаашпай — кукуруза өстүреринин мастерлериниң бирээзи.

Ам көөрге, ол кукурузачы Белдир-Даг ховузунда «Беларусь» тракторнуң агрегады-биле кызыл-тас чаштыра берген.

— Кукуруза тарылгазынга белеткелиңер бүрүн доозулганы ол бе? деп, кайгап айтырдывыс.

— Кайын доостур ийик. Кылыр чүве-ле хөй болгай. Механизаторлар чедишпес, чамдык тракторлар куруг туруп бээр-дир дээш, кукурузачыларның шуптузун өске ажылдарже киирди. Мен чаштырып эгелей бердим. Өдек сөөртүлгези болгаш кукуруза тарылгазының өске-даа белеткелдери соксаан болгай—диди.

Бо дээрге совхозтуң удуртукчуларының четчир санныг механизатор кадрларны белеткеп албаанының хайы-дыр.

— Ам канчаар силер, бо хевээр ажылдап туруп бээр бе?

— Чок, кукурузачы хүлээлгемни черле күүседир мен. Меңээ берген онаалганы күүседип кааш, кукуруза тарылгазынга кирер мен. Бир-тээ онаалда алгаш, ажылдап кирипкенде бир эшти социалистиг чарышка кыйгырар апаар болгай. Дуу ол чаштырып турар тракторист Валентин Лобановтуң агрегады-биле социалистиг чарыштыг бис—дээш, адаа талазында чаштырып чоруп олурган агрегатче көрүндү.

— Чарыштыг ажылдап турарынар кончуг үүлдүг-дүр. Бо хүннерде түңнелиңер чүү бооп тур?—деп, сонуургап айтырдывыс.

— Бистиң агрегадывыстың ээлчегде нормазы 12 га чүве болгай. Ам ийи хүн ажылдап турарывыс бо. Түңнеливис ам дээрде үнмээн. Учётчик хемчээп чоруп турду, бо кежээ ужуру билдине бээр боор. Бо удаада эш Лобановтуң агрегадының көргүзүү бистиинден дээре бооп магат чок. Ол, бөгүн бисти мурнап-даа кирди, шаптык чок-ла чоруп тур ышкаш.

Ол аразында үүк машиназының мотору хиринейнип келди.—Топур чолаачы саадаар эвес, база чедип келди, маңаа үрезинни уруп алырдыр—деп, сеяльщик Тюлюш Докпак тракторизинге чугаалады.

Машина сеялканың үрезин урар харжаанын аайы-биле доораландыр туруптарга, шөйбек харжактын бир ужун сеялкага, өске ужун машинаның кузовунга сыртандыр салгаш, тарааны олче узуп урарга, сеялканың харжаанче төктүп бадып турар болду.

— Бо-даа болза бистин ажылывысты дыка шулуудалып турар-дыр. Мурнунда болза бир кижи үрезинни кочалдап узуп бээрге, бир кижи сеялкаже урар, алаан шүүттүг болгаш оожум үүве болгай. Ам дээрге чаңгыс кижи дүрген уруптар-дыр—деп, чолаачы, сеяльщиктиң ажылдап турарынче көрбүшаан, чугаалады.

Кежээ турлагга чедип келгеш, Опай чемненирин безин бодавайн, чаржып турар ажинге баргаш:—Че, түңнелиңер кандыг болду, Валентин? —дээн. Ооз түңнелин база дыңнаваан. Дораан-на учётчик Туран-оолга барганнар. Ийи хүннүң түңнели мындыг болган: Опайныы 24 га, Лобановтуу 31 га. Ээлчегде 12 га дээрге, Лобанов 7 га ажырган, а бирээзи нормазын күүсеткен-дир.

— Баштайгы түңнелиңер багай эвес-тир. Агаар соок турганы-биле орта ажылдаан эвес силер. Аныяк механизаторларга эки үлегерни көргүзүп көрүңер, эштер!—деп, бригадир эш Тавaа-Самбуу механизаторларына улуг идегел-биле чугаалаан.

— Амгызы ышкаш ажылга дүште кирбес, эртен эртелептер кылдыр хүн чылып келгенде бүдүн чартык нормадан куду эвести ап тургай бис аан—деп, олары бригадирнин саналын бадыткап кааннар.

Тываның бир тараалап ораны — Шаңчыда бо хүннерде часкы хову ажылдары кидин түлүктей берген. Ол дээрге «Найырал» совхозтуң № 3 бригадазы.

М. ЛЮНДУП.

Чурукта: Шаңчы ховузунда механизатор В. Лобановтуң агрегады ажыл үезинде.

Фото С. Феоктистовтуу.

КРЕМЛЬДЕ БҮГҮ-РОССИЙ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

ҮЛЕТПҮРНҮҢ БОЛГАШ ТУДУГНУҢ АЖЫЛЫН УЛАМ ЫҢАЙ КӨДҮРЕРИ ДЭЭШ ЭШ А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ ИЛЕТКЕЛИ

Россия Федерациязының үлетпүрүнүн болгаш тудуунун ажылдакчыларының, партия комитеттеринин секретарьларының Кремльдиң Улуг ордузунга болган чөвүлел хуралынга апрельдиң 22-де илеткел кылгаш, СЭКП Төп Комитединин Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунун Даргазының бирги оралакчызы эш А. П. Кириленконун чугаалааны болза:

— Бистиң чөвүлел хуралывыс кайгамчыктыг хүнде, совет кижи бүрүзүнүн, бистин чер-делегейивистиң миллион-миллион кижилериниң үрэзинге эргим болгаш чоок болуп турар хүнде бодунун ажылын эгелеп турар-дыр. Коммунистиг партиянын болгаш Совет күрүнеиниң үнезилекчизи, ажылчы чоннарның улуг баштыңчызы — Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр бөгүн 93 чыл ою болуп турар. Марксизм-ленинизмге шынчы чорукту ыдыктыы-биле кадагалап, ону чаа төөгүлүг байдалдарның үезинде хөгжүдүп турар бистиң партиявыстың бүгү ажыл-чорудулгазын тиилелгелиг ленинчи өөредиг чырыдын келген болгаш чырыдын турар. Чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң чайынанчак үлегер-чижээ болза партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери болгаш ол съездиниң хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазы болуп турар.

Ленинчи чагыгны эдербишаан, бистин партиявыс улус ажыл-агыйын удуртурун бирги чергенин ужур-дузалыг деп көрүп турар. Коммунистиг тургузуушкунда кол чүве—ол дээрге экономика, бүдүрүлге, кижиге хереглээр материалдыг болгаш угаанбодал кежиктерин тургузары болур дээрзин партия барымдаалап турар деп, эш Кириленко демдеглээн.

Улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы сайзырангайжыдарынга шылгарангай салыышкынны СЭКП ТК-ның ноябрь (1962 чыл) Пленуму киирген. Партия органнарын бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургузарының, планнаашкынны болгаш ажыл-агыйны эргелеп башкарарын улам ыңай сайзырангайжыдарының, техниктиг политиканы удуртурун төпчүдериниң, партия-күрүне контролунун чангыс аай системазын чуртка тургузарының дугайында эш Н. С. Хрущевтун эгелекчи чоруу-биле Пленумнун хүлээп алган шиитпирлери болза бистин партиявыстың ленинчи угланыышкынының боттаныышкыны болган. Ол шиитпирлер ёзулуг-ла революстуг чаартыкчы чорук-биле сиңиккен болгаш коммунистиг тургузуушкуннун теориязынга база практиказынга улуг салыышкын болуп турар.

Өске-даа эвилелдешкен республикаларга ышкаш, Россия Федерациязынга партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарын эде тургузары доозулган. Совнархозтарны улгаттыр катыштырган, Федерацияның тудуг министерствозун болгаш тудугнун девискээр аайының кол эргелелдерин тургускулаан.

Ам совнархозтар болза бүдүрүлгениң бир аай төрелдешкек адырлары улуу-биле мөөнеттинген, күчүлүг, экономиктиг комплексилер болуп турар.

Эде тургузуушкуннун түнелинде партия, совет, ажыл-агый ажылдакчыларының штады дыка кызырылган, ажыл төлевириниң фондуларының камналгазы алдынган.

Чаа тургускан удуртур органнарны мергежилдиг кадрлар-биле четчеленген болгаш олар ажыл-хереги идепкейлин-биле холга алган. Ам сорулга үүл дээр болза, ажыл-агыйны удуртурунун чаа, организастыг хевирлериниң улуг артык күштерин бүрүү-биле ажыглаары болгаш экономиканы хөгжүдүрүнүң темпилерин дүргедедиринге кеска түнелдерни бо чылын-на чедип алыры болур.

Россия Федерациязының улугхуузунга чурттун үлетпүр продукциязының барык-ла үштүн ийи кезээ онаажып турар. Федерацияның үлетпүрү чеди чылдың онаалгаларын бүзүредиг күүседип турар. Эң-не үре-түнелдиг болгаш камналгалыг адырларны мүрнадыр хөгжүдүринче партияның угланыышкыны амыдыралда хажык чок боттаныш турар. Химияның болгаш ылаңгыя синтетиктиг материалдарның, радиоэлектроннуг үлетпүрүнүн, автоматиканың болгаш телемеханиканың ролю өскен, одалга балансызынга нефтинин, газтың улуг-хуузу дыка көвүдээн. Эптей салыр демир-бетонун улуг үлетпүрү—амгы үениң индустриалдыг тудуунун үндезини барык-ла чаазы-биле тургустунган.

Ынчангаш бистер чеди чыл планының бешки чылынче эки «кылыышкынны» кирген бис деп, эш Кириленко чугаалаан. Чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседириниң шиитпирлиг үндезиннерин бо чылынна салыр дээш, ам оон-даа дүргениби-биле бурунгаар чоруур херек. Ындыг болган төлээде бо чылдың лургузунда кончуг хөй үүлдерни кылыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунун шиитпирлери үлетпүрүнүн ажылынга чаагай салдарны ам-на чедире берген дээрзин бирги кварталдың түнелдери херечилеп турар. Россия Федерациязының үлетпүрү квартал планын 103 хууга күүседткен. Республикага бүдүрүлгениң хемчээли өскен чылдың ол үезинге децизэрге 8,2 хууга өскен. Бүдүрүлгениң хемчээлинің талазы-биле доктаттынган онаалгаларны бүгү совнархозтар күүседткен.

Ынчалзажок улус ажыл-агыйының эгээртинмес курлавырларын, үлетпүрүнү удуртурунун чаа системазының артык күштүг чоруун бүрүүбиле ажыглаан болза, бистин чедишкиннериве оон-даа улуг, а экономиканың хөгжүлдезинің темпилери оон-даа бедик туруп болур турган ийик.

Республиканың бүдүрүлгелериниң дөрттүн бир кезээ болгаш нитизи-биле үш совнархозтар—Мурманск, Нижне-Волжск болгаш Красноярск совнархозтары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезинің талазы-биле онаалгаларны күүсетпээннер. Ол бүгү үүлдер күрүнеге кончуг карылгалыг болган.

Республиканың партия организациялары, совнархозу болгаш экономиктиг районнарның совнархозтары боттарының организакчы ажылын күштелдирер болгаш күрүне планы бүгү-ле бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга хажыдып болбас хоойлу болу дээрзин хандырар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агыйга хереглээр техниканы болгаш артык кезектерни бүдүрерин болгаш чорудуп бээрин илеткелчи онзалап чугаалаан. Көдээ ажыл-агый машиналарының тудуунун заводтары доктаттынган планны нитизи-биле күүсеткен турза-даа, 1962 чылда колхозтар болгаш совхозтар хөй санныг машиналарны болгаш артык кезектерни чедир албаан чорук-биле канчап-даа эптежип болбас деп, ол чугаалаан. Бо чылын бизин бүдүрүлгелерниң чамдык удуртукчулары көдээ ажыл-агый техниказын чорудуп бээринге сагылга-чурум чок чоруун көргүзүп турар. Волгоградтың трактор заводу көдээ ажыл-агыйга 250 тракторларны чедир бербээн. Сызранскиниң комбайн заводу—500 ажыг силос комбайннарын чедир бербээн. Эң-не ховар артык кезектерни, резин-техниктиг кылыгларны болгаш подшипниктерни чедирип бээриниң планын күүсетпес чорук үргүлчүлеп турар. Чамдык ажыл-агый удуртукчулары колхозтарга болгаш совхозтарга бүгү таланың техниктиг дузаламчызының дугайында партияның негелделерин амдаа билип албаан ышкаш-тыр, оларның чамдыктары көдээ ажыл-агыйның чагыгларын күүседирин харыысалга чок көрүп турарлар.

Машина тудуунун бүдүрүлгелериниге станок дерилгезиниң ажылдаар эзлчээн бедидери немелде продукцияны алырынга кайы хире аажок улуг курлавыр бооп турары билдингир болгай. Эш Н. С. Хрущевтун айтышкынын күүсетпишаан, чер-черниң партия болгаш ажыл-агый органнары, машина тудуунун дыка хөй заводтары дерилгени дээре ажыглаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Экономиктиг районнарга ажылдап кылган саналдарны республиканың Улус ажыл-агый чөвүлелиниң база Курпланның түннеп байытканындан илерээни болза, дерилгениң ажылдаар эзлчээниң коэффициентизин 2,4 чедир бедидериниң күселибиле машиналарны, станоктарны болгаш приборларны бүдүрүп үндүрерин үштүн бирээзинден хөйну көвүдедип болур.

Дерилгени ажыглаарын экижидериниң айтырыы индустрияның өскеда адырларынга база-да эвээш эвес чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Ам дээрезинде багай ажыглаттының турар улуг курлавыр болза чигэттиң болгаш материалдарның камналгазы болур. Улуг чидириглер продукцияны үрей кылыр чоруктан болуп турар. Эрткен чылын ындыг чидириглер Федерацияның үлетпүрүнте акша-биле алырга 100 миллион ажыг рубль болган.

Чүгле планны күүседир эвес, а оон күүселдези кандыг үне-биле чедип алдының турарын кезээде көөр ужурлуг деп, илеткелчи демдеглээн. Чамдык бүдүрүлгелерде ажыл төлевириниң өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезинден ажып, чамдык заводтар болгаш фабрикалар каражалыг ажыддап, үлегерлеп чугаалааргa, күрүнеиниң акша-хөренгилерин «чооглап» турар чоруктар-биле эптежип болбас.

Объективтиг экономиктиг хоойлуларны ханы билирин, социалистиг бүдүрүлгениң курлавырларын илередип база оларны эң улуг хемчээли-биле долу ажыглаарын организастап билирин коммунистиг тургузуушкуннун амгы үе-чадазы партия болгаш ажыл-агый органнарындан негеп турар.

Бүдүрүлгениң экономиказын сайзырангайжыдарынга тускай әртемниглериниң болгаш ажылчыннарның киржилгезиниң хөй-нитичи янзы-бүрү хевирлерин бүгү хемчег-биле деткип база хөгжүдери эргежок чугула, оон-биле кады бүдүрүлгениң удуртукчулары болгаш ажылчы чоннун калбак массалары экономиктиг теорияны эң долу шингээдип ап, ону коммунистиг тургузуушкуннун практиказы-биле холбаштырар кылдыр кадрларның өөредилгезин шынаржыдар болза чогуур.

Илеткелдиң бир бөлүүнге үлетпүрде специализацияны болгаш кооперастаашкынны чырыткан. Сөөлгү чылдарның дургузунда Россия Федерациязынга бо талазы-биле чоруткан чамдык ажыл экономика талазы-биле тодаргай ажыктыг үүлдү берген. Ындыг болза-даа специализацияның болгаш кооперастаашкынның айтырыгларын дыка хөй партия, ажыл-агый болгаш планнаар органнар амдаа хөлүн эрттир бөдүүнчүдүп, тус черниң кызыы эрге-ажыын хараар өзу-биле көрүп турар. РСФСР-ниң машина тудуунун үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй нуруузу үүрмек шуткулга, дарганнаар, септелге цехтерлиг болуп ам-даа артышаан. Харын чаа бүдүрүлгелерни төлевилээрде бизин специализацияның принциптерин тоомча чок көрүп турар. Специализастаан күүлерни хөгжүдериниң планы үргүлчү күүсеттинмейн турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунун соонда партияның обкомнары болгаш крайкомнары, улус ажыл-агый чөвүлелдери, үлетпүр-бүдүрүлгелериниң партия организациялары экономиктиг районнарга бүдүрүлгениң специализациязын хөгжүдер дугайында саналдарны ажылдап кылган. Республиканың Күрпланы болгаш Улус ажыл-агый чөвүлели улус ажыл-агый чөвүлелдериниң саналдарының талазы-биле оперативтиг шиитпирлерни хүлээп алыр болгаш оларны амыдыралга боттандырарын организастаары эргежок чугула.

Чер-черниң органнары бүдүрүлгени организастаарын, оон специализациязының эң депшилгелиг хевирлеринге үндезилээш, экижидер талазы-биле улуг инициативтиг болуру кончуг чугула.

Бо талазы-биле кайгамчык перспективаларны бүдүрүлге каттыжыышкыннары ажыдып турар.

Специализацияның хөгжүлдези планнаашкынның әртем ёзузу-биле бедик деңнелинге даянган турар деп чүве билдингир. Ындыг болза-даа керектиң ийиги, эң чугула талазы база бар. Специализация болза чүгле хүлээлгелерни угаазылалдыг хуваары болгаш тодаргай планнаары эвес, харын база кооперастаан чедирилгелерни боттандырарынга күрүнеиниң шыңгыы чурумун сагыыры болур.

Эш Кириленконун оон ыңай чугаалааны болза, техниктиг депшилгениң баазазынга үндезилээш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга бүдүрүлгени соксаал чокка сайзырангайжыдары коммунизмнин материал-техниктиг баазазын тургузарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар. Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда чаа техниканы тургузар талазы-биле шылгарангай чедишкиннери дээш республиканың 200 ажыг әртемденнеринге, инженерлеринге болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларынга Ленинчи шаңналдың лауреады деп бедик атты тывыскан. Чеди чылдың эгезинден бээр үлетпүр машиналарның болгаш агрегаттарның үш мүң ажыг хевирлерин бүдүрүлгеге шингээдип алган, ол хевирлер улус ажыл-агыйында бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн деннелин эң бедик чадаже көдүрүп турар. Бүдүрүлгениң автоматчыдылгазының мурнакчы технологтуг чорудулгаларын нептередир талазы-биле чедишкиннер база эвээш эвес бар болуп турар.

Россия Федерациязының үлетпүрүнде техниктиг депшилге ажылчы чоннун эң идепкейлиг болгаш чогаадыкчы киржилгези-биле боттаныш турары өөрүнчүг-дүр.

Ынчанмыжежок, үстүнде чугаалаан үүлдерден, чаа техниканы тургузары болгаш шингээдири, мурнакчы технологияны ажыглаары бүрүү-биле эки деп түнел кылбаа чогуур. Бүдүрүлгени техника талазы-биле сайзырангайжыдарының ажылында четпестер бисте ам-даа дыка хөй чүве болганда, партия организациялары техниктиг депшилгениң айтырыгларынче кичээнгейни күштелдирер ужурлуг деп СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга шыйып демдеглээн болгай.

СЭКП ТК-ның май Пленумунун (1958 чыл) шиитпирлериниң соонда Россия Федерациязынга 150 химия албан черлери болгаш улуг бүдүрүлгелер дериттинип туттунган болгаш ажыглалче кирген. Олар ам чурттун экономиказынга улуг рольду ойнап, коммунизмге ажылдап турар. Ындыг болза-даа, химия үлетпүрүнүң хөгжүлдезинде кылдынган үүлдер улус ажыл-агыйының негелделеринге амдаа дүүшпейн турар болгаш кол-ла чүве, бисте бар арга-күштеривистиинден элээн куду деңнелде туруп турар-дыр.

Чеди чылдың бешки чылы химия үлетпүрүнүң бедик көдүрлүүшкүнүнүң чылы болган турар ужурлуг деп эш Кириленко чугаалаан. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге Россия Федерациязынга химия продукциязын бүдүрериниң хемчээли 13 хуу улгаткан. Химия бүдүрүлгелерин тударынга болгаш чаарты кылырынга капитал салыышкынының хемчээли барык-ла бүдүн чартык катап көвүдээн.

Капитал тудугларының темпизин дүргедедириниң, капитал салыышкыннарын эң ажыктыын эң-не бедидерин негеп турар деп илеткелчи демдеглээн. Төлевилел организациялары чаа бүдүрүлге чердериниң төлевилелин ажылдап кылырда тудугнун өртээн аартадып, чаа бүдүдүлгелериниң техник-экономиктиг көргүзүүлерин кудуладып турар артык үүлдерни болгаш чазыгларны ам-даа кылып турар.

Ол четпестер дээш харыысалганы чүгле төлевилел организациялары чүүктээр ужурлуг эвес-ле болгай. Багай чүве үүдел дизе, чаа тудуп турар болгаш чаарты кылып турар бүдүрүлгелериниң, совнархозтарның, СНХ-ның кол адырлар эргелелериниң болгаш РСФСР-ниң Күрпланының килдистериниң удуртукчулары бо чугула керекти төлевилел организацияларының эргезинге сула салып берипкен турарында-дыр. Төлевилелдиң шиитпирин шүгүмүүлекчи ёзуби-ле көрбес, оларны баш бурунгаар чугаалажырынга бүдүрүлгеде ажылдап турар тускай әртемниглерни киириштирбес болгаш хөй-нитичиниң калбаа-биле чугаалажын көрүүшкүнүнге төлевилелдерни киирбейн баар чоруктар хаая эвес бар болуп турар.

СЭКП-ниң обкомнары болгаш крайкомнары капитал тудуушкуннарны тодаргайы-биле удуртуп, хүн бүрү оон ажыл чорудулгазын хынап тургаш шынарын бедидерин болгаш әптелге, тудуг ажылдарының үнезин чиигедирин чедип алыр ужурлуг, деп эш Кириленко чугаалаан.

Организакчы болгаш политиктиг ажылдарны моон-даа соңгаар экижиде-ринин айтырыгларынче кичээнгейни салырын илеткелде демдеглээн. Россия Федерациязының үлетпүрүнүн болгаш тудуунун мурнунда туруп турар улуг сорулгаларны чедип алырда, партия комитеттери чаа методтарны тып, боттарының ажылынга кол кичээнгейни экономиканы хөгжүдеринге каттыштырар болгаш ажылды бүдүрүлгеже херек кырында чоокшуладыр ужурлуг. База бүдүрүлгелерни болгаш тудугларны кампания ёзузу-биле эвес, а план-биле, ниитизи-биле эвес, а тодаргай болгаш чүткүлдүү-биле удуртур херек.

Москваның, Ленинградтың, Свердловскиниң, Горькийниң болгаш Волгоградтың партия обкомнарының, Красноярск крайда Дивногорскиниң, Татар АССР-ниң Азнакаевск үлетпүр зоназында партия комитединиң болгаш өскелерниң-даа ажылынын эки талаларын эш Кириленко демдеглээн. Ынчалза-даа ажыл-херек бүгү-ле черлерде ынчалдыр тургустунмаан.

Кажан партийжи болгаш ажылагыйжы удуртулганын хевирлерин коммунистиг тургузугнун чаа сорулгалары-биле дүүштүр тургузуп турар үеде, партия болгаш ажыл-агый органнарының ажылын чаа, тургузукчу ёзу-биле организастаарын билип алыр ужурлуг бис — деп, илеткелчи демдеглээн.

Партия болгаш ажыл-агый органнарын эде тургузуп турар үеде удуртукчу кадрлар, оларның шын хуваалдазы болгаш идей-политиктиг дадыгыышкыны өнза черни эәлеп турар.

Партия ажылдакчыларының кадрларын оларның билиинге болгаш дүржүлгазынга дүүштүр хуваап, обкомнарже, крайкомнарже, партия хооркомнарынче үлетпүрүнүн болгаш тудугнун хөй тускай әртемниглерин депшидер арганы ол эде тургузуушкун биске берген.

Кадрларның идейлиг кижизидилгезинче онза кичээнгейни салыры негеттинип турар. Ажылдакчы кижи бүрүзү онаашкан ажылынга онза харыысалгалыг болурун чедип алыр херек.

Күш-ажылдың норма-чижээнин, социалистиг чарышты, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни калбартырының, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының дүржүлгазын шингээдириниң айтырыгларынче кичээнгейни угландырбышаан, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш партия-күрүне-контроль органнарының ажылынга эш Кириленко доктааган.

Илеткелчи чугаазының төнчүзүнге чөвүлел хуралдың киржикчилериниң өмүнээзинден, Россия Федерациязының коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш база СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин—бистиң кайгамчык чаагай Төрээн чуртувуска коммунизмни тургузарының программазын амыдыралга чедишкиннинг боттандырары дээш, боттарының күжүн болгаш энергиязын харамнамастар дээрзин ленинчи Төп Комитетке болгаш эш Н. С. Хрущевтун болунга бүзүреткен.

* * *

МОСКВА, апрель 23, (СЭТА). Үлетпүрде болгаш тудугта партийжи удуртулганың айтырыгларының талазы-биле Бүгү-россий чөвүлел хуралы бөгүн Кремльдин Улуг ордузунга бодунун ажылын үргүлчүлээн. Бүдүрүлгелерни, тудугларны удуртурун экижидер болгаш күрүне планнарын күүседир талазы-биле СЭКП крайкомнарының, обкомнарының, хооркомнарының, үлетпүр-бүдүрүлге зонадарының партия комитеттериниң сорулгаларының дугайында СЭКП Төп Комитединиң Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунун Даргазының бирги оралакчызы А. П. Кириленконун илеткелин чугаалажып көөрүн чөвүлел хуралдың киржикчилери улам чылаан.

Эртенги хуралга партияның Саратов үлетпүр обкомунун бирги секретары А. И. Шибаев, Ивановонун пестаавы комбинадының партком секретары Т. П. Мочалова, Краснодар крайның Абинск үлетпүр-бүдүрүлге парткомунун секретары И. Л. Бондарь болгаш өскелер-даа санал берип чүве чугаалааннар.

* * *

Москва, апрель 24. (СЭТА). Чөвүлел хуралдың киржикчилери бөгүн Кремльдин Съездилер Ордузунга чыылганнар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының даарта ажыттынар Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери база олурушканнар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртунчулары президиумге кеступ кээрге олурушканнар чылыы-биле уткаан.

А. П. Кириленконун илеткелиниң талазы-биле СЭКП-ниң Красноярск үлетпүр крайкомунун бирги секретары В. Ф. Гаврилов-Подольский санал берген.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка сес бээрге чыылганнар диңмиттиг адыш часкаан. Эш Н. С. Хрущев СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың даасканын ёзугаар чөвүлел хуралдың киржикчилери—Россия Федерациязының үлетпүрүнүн болгаш тудуунун ажылдакчыларынга, партия ажылдакчыларынга изиг байырны чедирип, коммунистиг тургузуушкуннун улуг хеерзнге чаа-чаа чедишкиннерни оларга күүзэн. Н. С. Хрущев залда олуржуп турар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларынга—коммунизмче бистиң шимчээшкинивистиң тук тудунчуларынга база байыр чедирген.

Н. С. Хрущев бодунун делгереңгей чугаазынга ажыл-агый болгаш партия тургузуушкунунун айтырыгларын тодаргай чугаалаан. Оон чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

ОЛАР МОСКВАДА...

Ол хүн Кызылдың аэропортунга Төрээн чурттун найысылалы — Москваже баар дээн кижилер база-ла эвээш эвес турган. Оларның аразында 4 кижи онзаланып турду.

Ол болза Ак-Довурактан келген аныяк ажылчын комсомолчу Ооржак Достаң, Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи Хөвалыг Уйнукпан, Кызылдың төп электри станциязының ажылчыны Владимир Арямов олар болду.

Төлээлериниң удуртукчузу, профессионал эвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң дарагазы Тамара Чаш-ооловна НОРБУНУҢ корреспондентилер-биле беседага чугаалааны:

— Апрель 25-те, Москвага Кремльдиң Улуг ордузунга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы өөрүнчүг болгаш чугула болуушкун. Москваже чоруп тура улуг баштыңчывыс, башкывыс Ленин дугайында, Коммунистиг партия дугайында бодалдар-биле сорук киргеи бис диген.

Олар ам Москвада.

ЧУРУКТА (солагай таладан оң талаже): чөвүлел хуралдың киржикчилери Владимир Арямов, Хөвалыг Уйнукпан, Ооржак Достаң.

М. ОЮН.
Фото авторнуу.

Чеди чылга Россия Федерациязының салыышкыны

1963 чылдың бирги кварталында РСФСР-ниң үлетпүрүнүн күрүне планын күүсеткениниң түнелдериниң дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелелиниң дыңнадыы

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунун шиитпирлери-биле сорук киргеи Россия Федерациязының ажылчыннары, инженерлери болгаш техниктери 1963 чылдың бирги кварталында үлетпүр бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле чаа-чаа чедишкиннерни чедип алган.

Республиканың ТСЭ-ниң дыңнадыында демдеглеп турары-биле алырга, үлетпүр бүдүрүлгениң ниити хемчээлиниң болгаш кылыгларның дыка хөй чугула хевирлериниң талазы-биле 1963 чылдың бирги кварталының планын үлетпүр хуусаа бетинде күүсеткен, Онаалдадан ажыр чүс-чүс миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген. Бирги кварталда үлетпүр продукциязының ниити хемчээлиниң талазы-биле план 103 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, үлетпүрүнүң ниити продукциязы 8,2 хуу немей өскен. Республиканың бүгү улус ажыл-агый чөвүлелдери бүдүрүлгениң ниити хемчээлиниң талазы-биле планын күүсеткен.

1962 чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, үлетпүрүнүң тус-тус адырларының аайы-биле бүдүрүлгениң өзүлдези мындыг болган: химия үлетпүрү—118 хуу, оон иштинде синтетиктиг каучук болгаш пластмасстар—122 хуу, кара болгаш өңнүг металлургия—110 хуу, одалга болгаш энергетика үлетпүрү—110 хуу, машина тудуу болгаш металл ажылдап кылыышкыны—113 хуу, тудуг материалдар үлетпүрү—107 хуу, ыяш, целлюлоз-саазын болгаш ыяш болбаазырадып ажылдаар үлетпүр — 105 хуу, чиик үлетпүр болгаш культураамыдырал кылыгларын бүдүрери — 102 хуу, аъш-чөм үлетпүрү — 107 хуу.

Продукцияны бүдүрер планны чедишкиннинг күүседип база ону бүдүрүп үндүрерин көвүдеткени-биле кады бүдүрүлгениң квартал планын күүсетпээн бүдүрүлгелер бар болганын РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында база демдеглеп турар. Күүрүлүг кислота, каустиктиг сода, нефть аппаратура, турбиналар, генераторлар, чыып эптээр демир-бетон конструкциялар, радиоприёмниктер, бажың иштиниң эт-херексели болгаш урулгарның идик аймаа ышкаш улустуң хереглелиниң ындыг чугула кылыгларны болгаш бараннарны улус ажыл-агый чедир албаан.

1963 чылдың бирги кварталында үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезиниң планы күүсеттинген.

(СЭТА).

ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

Е. И. КРУПНОВ — Н. Н. ПЕТРОВ — А. Н. ЛЕОНТЬЕВ — А. А. СМОРОДИНЦЕВ — М. С. МОЛОДЕНСКИЙ — М. Е. ВОЛЬПИН — К. А. АНДРИАНОВ

Эртемниң чаа оруктары

(ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында эртем болгаш техника талазы-диле Ленинчи шаңналдар Комитединиң даргазының оралакчызы академик А. И. Берг-биле беседа)

Улуг Октябрьдан төрүттүнген болгаш ленинчи идеяларга сорук кирген Совет эртемниң күжү болза коммунистиг тургузуушкуннуң ханы чаартыкчы теориязының болгаш практиказының үзүктел чок каттыжыышкынында.

Владимир Ильич Ленин чурттун бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинге, чурттун электрижидилгезинге, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүнге эртемниң кол рольдуг болурунче кичээнгейни салып чораан.

Совет эртем чер бөмбүрээн шинчилээриниң хоойлударын билип алырынга чаа оруктарны ажытпышаан, техниканың, үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйның, медицинаның бурунгаар хөгжүлдезинге улуг идигни берип, дүрген хөгжүп турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүн тайбаарыштыр Ленинчи шаңналдар-биле шаннаткан эртемденнериң ажылдары бистиң чуртувустун улузунуң эртемден негеп турар бедик негелделеринге долузу-биле дүгжүп турар. Шак ол ажылдарда салдынган айтырыгларның калбаа болгаш хөй янзы хевирлии, бистиң чуртувуста кижи төрелгетениң чаагай амыдыралы дээш сагыш салыышкынга хей-аът кирген, эртемниң чаа дилээшкиннериниң көдүрлүүшкүннерин херечилеп турар.

Чамдык кижилер «чернің чыырлыы, херлип турарының» дугайында дыннаан, чер чадавастар боор, ылангыя бистиң шинчилеттинген чурттакчыларынга, чижээ, бир хонуктун иштинде Москва чернин өзөөнден 40 сантиметр хире ырап, чоокшулап турары билдингир боон чадавас. Чернин чыырлыры чер бөмбүрээниң мырынай өзөөнге чедир шупту кылынынга боон турар. Ону хемчеп тургаш чернің кылынының дугайын билип ап болур. Черниң чыырлыышкынының эн-не болбаазыраңгай болгаш долу теориязын ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының корреспондент-кежигүнү М. С. Молоденский ажыткан. Аңаа Ленинчи шаңналды тывыскан. Чижээлээрге, ооң теориязына үндезилээш черниң эриг өзөөниң дугайында чаа барымдааларны алган. Ынчалзадаа М. С. Молоденскийниң шинчилел ажылдарының ужур-дузазы чүгле ында эвес. Олар геофизиктиг талаларындан аңгыда, геодезия талазыбиле база ужур-дузалыг. М. С. Молоденскийниң теорияларына болгаш методтарына үндезилээш, бүдүн диптерниң геодезиялыг шын карталарын тургузуп болур аргалыг апарган. Совет эртемденниң үндүрген түннелдери черниң кылымал эдеринчилериниң болгаш ракеталарының шимчээшкинин санаарына база чугула.

Бир эвес үстүнде көргенивис шылгаранга шинчилел ажылынга черниң физиказының нарын айтырыглары көрдүнген болза, ам мурнунда бойдус эртемниң төөгүзүнге билдинмес турган идеяларга үндезилеттинген, бистиң үевисте тывылган чаа физика-биле ужуражыр апаар бис. Ол болза азаргаанчыг кезектерден тургустунган, чөгенчиг бичии организмнериң делегейниң физиказыдыр. Ону шинчилел көөрү материяның бирги үндезинин билип алырының чаа оруктарын ажыткан.

Социалистиг чурттарның эртемденнериниң ажылдап турары, Дубнода ядролуг шинчилелдерниң каттышкан институду амгы үениң физика эртемниң делегей төвү болу берген. Ол коллектив ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының корреспондент-кежигүнү, бистиң үевистиң шылгаранга физиктериниң бирээзи Б. М. Понтекорвону Ленинчи шаңналдарны тыпсырының кандидадынга дешиткен. Бөдүүн кезектериң кошкак демниг шимчээшкининиң болгаш нейтрино физиказының айтырыгларына шинчилел ажылдары дээш, аңаа Ленинчи шаңналды тывыскан.

Кажан кошкак демниг шимчээшкиннериниң дугайында чугаа үнүп келгенде, чүнү-даа мурнай «бета» частып бадыышкынның дугайында база чугаа үнүп келир. Ол, частып бадыышкынның үезинде нейтрон боду-ла протон болгаш электронга чарлы бээр. Ол үеде бүдүн нейтрониуң массазы протониуң болгаш электрониуң массаларындан улуг апаар. Ол массаның артыкшылыныңь хемчээли частып бадыышкын үезинде үнген хөй артыкшылдыг энергияның санынга деп. Хевээр артарының дүрүмүн ёзугаар, ол энергия частып бадыышкынның продуктуларының кинематиктиг энергиязынче шилчиир ужурлуг. Ынчалза-даа частып бадыышкынның продуктулары кеззеде энергияның биче хемчээлин чарыгдап турар деп үвени дуржулгалар көргүзүп турганнар. Бойдустун бир чажыды шак ынчаар тыптып келген: энергия кайнаар чиде бээрил? Ону микромир дээр чөгенчиг бичии организмнериң делегейниң эң-не элдептиг кезекчигештери «оорлап» турар болган.

Ядроларның «бета» частып бадыышкынының болгаш мю-мезонну ядронуң тыртып ап турарының аразында ханы дөмейлешкек үүл барының идеязын Бруно Понтекорво идип үндүрген. Дөмейлешкек, кошкак демниг шимчээшкиннериниң теориязының кол дөзү ол болган. Нейтринону болгаш антинейтринону ылгаарының дугайында айтырыгны шиитпирлээринге нейтринониуң хереллин ажыглаарын база Понтекорво саналдаан. Электрониуң болгаш мюониуг нейтрино дугайында ооң ажылы, АКШ-ка ийи дуржулганы кылып болурунга идигни берген. Ол дуржулгалар нейтриноиуң ийи хевири бар деп үвени ажыткан. Сылдыс бүдүмелдериниң хөгжүлдезинге электрониуг демниг шимчээшкиннериниң чугула рольдуун көргүскен. Понтекорвониуң астрофизиктиг ажылдары база онза солун.

Бистиң чүс чыл эртемниң төөгүзүнге совет улустуң эгелээни—чүгле ядролуг физиканың болгаш октаргайны шинчилээриниң шаг-үези эвес. Математиктиг методтарны, электрониуг санакчы техниканы эртемниң болгаш бүдүрүлгениң шупту адырларынга киирген-биле ол база турааскаалдыг. Делегейде ат-алдарны быжыг-биле чаалап алган, совет математиканың школазы, партияның идеязы-биле Сибирьге эртемнериңь төвүн тургусканы-биле чергелештир улам-на күштелген. Ында чурттун улуг эртем күштериңдеп тургустунган математиктиг бодалдар онза чидии-биле хөгжүп турар. Оларның бирээзи Новосибирск университединиң ректору академик И. Н. Векуага «Түннеттинген дөмейлешкек функциялар» деп ажылы дээш Ленинчи шаңналды тывыскан. Ол ажыл болза амгы үениң математика теориязынга шылгаранга салыышкын болур болгаш механиканың чамдык чугула соруулгаларын шиитпирлээринге дүлгүүрну берип турар.

Практиканың негелделери-биле харылзашкан теориялыг айтырыгларның ханы ажылдарынга молекулаларында атомнары кошкак тудускаалыг, чангыс составтыг полимерлер дээр бүдүмелдериниң талазы-биле Ленинчи шаңналдарның лауреады К. А. Андриановтуң шинчилел ажылын хамаарыштырып болур. Андрианов делегейге бир не дугаарында «кремний-кислород» деп бөлүктерден аңгыда «аллюминий-кислород», «титан-кислород», «олово-кислород», «бор-кислород» деп бөлүктерни тудуп турар полимерлериниң чаа классларының бүдүмелин тыпкан. Эртемден оларның практика талазы-биле үнелиин көргүскен. Чижээлээрге, Андриановтуң шинчилээни полимерлерни сугга эзилдиргениниң реакциязының артынчызындан улус ажыл-агыйынга онза чугула пластмассаларга, лактарга болгаш оон-даа өске түүлдерге хереглээр чуктарны ап болур.

Химия эртеми болгаш практиказы чаа бензоидтиг эвес, чыттыг түүлдер системазының шинчилелдери-биле база баяан. Ол шинчилелдер дээш эртемденнер Д. Н. Курсанов биле М. Е. Вольпин оларга Ленинчи шаңналды тывыскан. Олар составында кремний болгаш германий бар чыттыг түүлдериң системазын (тропилий болгаш өскелерни-даа) өөренип көргөн. Ындыг каттыжыышкыннарның тургузуунун теориязының ниитти айтырыглары база көрдүнген. Атомнарны аңгылап чарарының аргазын бир-ле дугаар ажыглавышаан, тропилийниң дескинчээнге тургаш, углеродтуң атомнарының химиктиг деп үнелиин олар көргүскеннер. Водородтуң ажыктызы-биле хөделиишкинге киргеш, тропилий бензол болуп хуула бээрин, а бензол моногалокарбон-биле холушкаш тропилий болуп хуула бээрин олар база тыпканнар. Эртемденнер чыттыг түүлдер каттыжыышкынының тургузуунун дугайында бистиң билиивисти бурунгаар шимчеткен болгаш чыттыг түүлдериңь алыс бүдүжүнүн дугайында бодалды сайыраткан.

Гуманитарлыг эртемнер — төөгү, экономика талазы-биле Ленинчи шаңналдар тыпсырының дугайында доктаал бо чылын солун болун турар. Чоокка чедир-ле иштики Кавказтың улустарының «хагдынчааның» дугайында бодалдар тургулаан. Эртебурунгу культураның тывылган чери Урарту болгаш Барыын Грузияның Кара далай чоогунуң чамдык районнары, барыын талакы эртемденнерниң-биле алырга, «кара чаңгыс таварылга» болур. Кавказтың өске арткан кезии барык-ла черлик чыгыы аймактар-биле долган деп санап турганнар. ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Е. И. Крупновка баштаткан Соңгу Кавказ археология экспедициязының ажылы ол бодалды буруу шаппкан, элээн хөй кавказ аймактарның бот-тускайлаң культуразын тып илереткен. Ооң түүнели болза Е. И. Крупновтуң Ленинчи шаңналды алганы «Соңгу Кавказтың эрте-бурунгу төөгүзү» деп ажылы болган. Ол шинчилел бүгү Соңгу Кавказтың девискээринге ССРЭ-ниң үжүк-бижик чок чораан улустарының төөгүзүнүн ниити очериги делегей эртеминге бир-ле дугаар берген.

Бистиң хоочун эртемденнеривистиң бирээзи, амгы үениң марксисчи экономика эртеминиң шылгаранга ажылдакчызы—академик Е. С. Варгага Ленинчи шаңналды тывысканы улуг түүлдүгзүнүүшкүнү болдурган. Доктаалда демделеттинген ооң ажылдары капитализмниң ниити кризизиниң үе-чадазын тодарадып көргүскен болуушкуннарның чайынначак политэкономиялыг анализи болуп турар.

Ленинчи шаңналдың лауреады А. Н. Леонтьевтиң «Психиканың хөгжүлдезиниң айтырыглары» деп хандыр шинчилелдиг болгаш үндезин ажылы онза черни эөлеп турар. Ында психиканың (угаан-сарыыл, сагыш-сеткил болгаш аажы-чаң бүдүжүнүн) тыптып келгениниң болгаш хөгжүлдезиниң айтырыгларының талазы-биле хөй чылдардагы база чаа шинчилелдериңь түннелин чугаалаан, боттуг дуржулга шинчилелдериниң (угаанныы, дыннап билири, балыгланган сөөлүнде шимченир функцияларның катап тургустунары, билиглерни шиңгээдип алыры болгаш оон-даа өске) түннел көргүзүглериңе даянгаш калбак философчу айтырыгларны ажылдап кылган. Автор ол-ла бүгү дуржулгаларга үндезилээш, кижиде мээниң ажылынын (кеш миннинишкиннери, ыыттан бедик үннер) чаа функцияларлыг онзагай чоруу тыптып кээп болурунуң дугайында бодалды идип үндүрген.

Шылгаранга эмчи-эртемден Н. Н. Петров шинчилел дуржулгалыг болгаш эмнелге черинин онкология айтырыгларына тураскааткан бөлүк ажылдары дээш ленинчи шаңналды алган. Профессор Н. Н. Петров болза орус онкология эртеминиң тургузукчузу болгаш 1910 чылда Россияга парлаттынып үнген айыылдыг ыжыктарны эмнээр талазы-биле удуртулга кылдыр ажыглаар номнуң автору болган. Айыылдыг байдалдыг ыжыкты сарбашкынга шинчилел дуржулга-биле болдурупторын ол эртемден делегейде эң-не баштай кылып шыдаан, ол чорук бүгү-ниити хүлээп көрүүшкүнү чаалап алган болгаш кижиге чоок диригг амыданнарга ыжыктарның өөскүүр чоруун шинчилеп көөр арганы берген. Ол ышкаш, ыжыктарны болдурбазының көскү түүнелдерин берген системазын делегей медициназының практиказынга бир-ле дугаар ажылдап кылган.

Бо беседага эртем талазы-биле 1963 чылда Ленинчи шаңнал тывыскан тос ажылларның кыска допчуталын бээрин оңалдаттывыс.

Улуг Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 93 чыл оюнга совет эртем коммунизмниң ат-алдары-биле чаа улуг тиилелгелерлиг ужурашкан деп долу бадыткал-биле чугаалап болур бис.

(СЭТА).

Зоя Ооржак эрткен чылдың чазынында республика типографиязының линотип цегинге анаа ажылчын болуп ажылдап кирген. Ажылга шевергин, кызымак аныяк кысты типографияның администрациязы линотипчи-өрүкчүге өөренирин сүмелээн.

Баштайгы үеде өрүлге машиназының нарын незектерин шиңгээдип, аңаа ажылдап өөренири Зояга дыка берге болгаш билдинмес болган. Ылаңгыя машинаның үжүктер баскыштарының неззэнге дүрген ажылдаары берге турган. Ынчалза-даа Зоя линотиптің нарын аргаларын, ооң техниказын кызымаккай шиңгээдип ап турган. Удаваанда аныяк линотипчи шенелде ажылды кылган. Ооң баштайгы ажылы линотиптің негелделерин хандырып, дуржулгалыг линотипчилерниң үлегерин алган.

Өөредилгениң хуусаазы төнген соонда, тускай комиссия Зоя Ооржакка линотипчи-өрүкчүнүң ийиги разрядын тывыскан. Ырак Баян-Таладан келген тыва кыс линотип-өрүкчүнүң тускай мергежилин ынчаар чедип ап, республика типографиязының линотипизи болган.

ЧУРУКТА: Зоя Ооржак өрүүр машинада ажылдап олур.

Сөзү, фотозу В. РАЧКОВСКИЙНИИ.

Баян-Таланың хойжуларында

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң хойжулары хойнуң ниити баш санын 1962 чылда турганындан 16 хуу өстүрөрин, ооң иштинде төрүүр хойларны 7000 башка чедирерин, төрүүр 100 хойдан-на 100 хураганнарны камгалап алырын бо чылын хүлээнгеннер.

Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,2 килограмм дүктү кыргып алырын, а күрүнеге 280 центнер дүктү садарын, 1200 центнер хой эъдин азы колхозтуң күрүнеге садар эъдиниң 50 хуузун дужаарын хүлээнгеннер.

Амгы үеде колхозта бот-орулга-чарылгалыг 3 хойжу бригадалар бар, олар 20 коданнарда туруп турар.

Эш О. Лопсаңчап бригадирлээн № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада төрээн 1086 хойларындан 1112 хураганнарны, Ондар Даңзын-оолга баштаткан бригада 1045 хойдан 1045, Монгуш Чимчаптың удуртқан бригадазы 1036 хойдан 1038 хураганны камгалап алгылаан.

Ооң иштинде аныяк кадарчы Ондар Отжан-оол 318 хойдан 325, К. Маңнай-оол 432 хойдан 438, Куулар Үмер-оол 395 хойдан 398 хураганны камгалап алган чорук—Баян-Таланың хойжуларының күш-ажылчы чедиишкиннериниң херечизи болур.

Үр чылдарда хой ажылынга ажылдап келген, дуржулгалыг малчын Кежик-Маңнайның чугаалап турары болза:

— Бо чылын хар улуг, берге кыш болду. Хоюмнуң күжүн аргыспас дээш чүм оттуг черлерже эзлчештир кадарып, чаңгыс-даа баш хой хоратпас дээш дыка-ла демисештим. Ажыл үре-түүнелдигдаа болду. Чаңгыс-даа баш мал алыспадым. Хоюмнуң күжү-даа эки, аарыг-даа чок, дүгү-даа элбек болур. Малды хүр кыш ажырары чүгле кадарчының бодундан хамааржыр чүве болгай.

Баян-Таланың хойжулары шак ынчаар кызымак ажылдаанындан үстүнде чедиишкиннер болдунган.

Колхозтуң баштаар чери (даргазы М. Хунажык) СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда мал ажылының тудугларынче күштү угландырган. Хойжу бригадаларга 10 чурттал бажыңнарын, 1 кызыл булуңну, 4000 баш хой кирер 4 кажааларны тудар деп шиитпирлээш, ооң материалын тудар черлеринде сөөртүп чедирип алган. СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда 2 чунар бажыңны туттурган, 3 хойжу бригадаларга хеп чуур машиналарны садып бергилээн.

Партия организациязы (секретары эш А. Самбуу) малчыннар ортузунга агитас-массалыг ажылдарны улам эжижиткен. Агитаторлар О. Лопсаңчап, М. Чимчап, О. Даңзын-оол олар хойжулар ортузунга агитация ажылын доктаамал чорудуп турарлар.

Кижи эмчизи болгаш садыгжы болза малчыннарның доктаамал аалчылары болуп, оларга неделя санында барып, малчыннарның кадыының байдалын үргүлчү хайгаарап, оларны хереглел бараанныры-биле хандырып турар.

Ынчалза-даа хой ажылында, хойжуларның амыдырал-чуртталгазында четпестер барын база-ла айытса чогуур. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадалар тургустунганындан бээр элээн үр үе эрткен. Ынчалза-даа ийи бригаданың кайызының-даа төптери чок, мурнунда тургузуп эгелээн суурлары таарымча чок черлерге ыылдынганы-биле, ам оларны өскээр көөрүер шүүделге колхоз таваржып турар.

Бригадалар суурларын кыска хуусаа иштинде тудуп доозарынче тудугжуларның күүнүн мобилизастаары чугула.

О. ШАГДЫР-ООЛ.

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Бистиң эмчилеривис

Чадаана эмнелгезинге бир ай ажыг чыда эмнеттим. Эмнелгениң улуг сестразы Мария Боброваны аарыг улус дыка мактап, ооң сеткилинге кончугла тааржыр-дырлар. Ол таварылга эвес. Эш Боброва маңаа он чыл ажылдап турар. Аарыг улуска ынак, оларның кадыкшылы дээш үргүлчү сагыш човап, аарыгдан камгаланырының дугайын чугаалап берип, бодунуң ыыдаар-ла арга-мергежили-биле оларга дуза чедирип турар.

О. ЧАДАМБА.

* * *

Кызыл хоорайның № 1 поликлиниказының карак аарыгларының эмчизи Надежда Николаевна Килинаның эки ажылының дугайында хөйнү дыңнаан мен. «Кижи бүрүзүн көнчуг хынамчалыг шиңгээн, эмнээр кижи» деп, олар чугаалажып турарлар.

Караа көзүлбестээн кижилерни эмнээр талазы-биле ооң дуржулгазы улуг дээрзин бүзүреп билген мен. Мен 67 харлыг мен. Караам дыка багай көстүр, мырыңай-ла чанымда үүвени безин арай деп көөр турдум. Надежда Николаевнага эмнеткеним соонда караам кан кадык апарган. Ол дээш эш Килинага өөрүп четтиргенимни илереттим.

П. СУХАНОВ.

* * *

Бистиң «Межегей» совхозтуң эмчизи Мария Петровна Ковалёва воскресенье болгаш четверг хүннеринде механизаторларже, фермаларже, хойжуларның аалдарынче хаптар. Ол баргаш, чүнүң-даа мурнунда, медицина талазы-биле беседазын эгелээр. «Халдамырлыг аарыглар», «Аарыглардан камгаланыр аргалары», «Хойжунуң бажыңына арыг-шевер» болгаш өске-даа темаларга беседаларны эрттиргей. Ооң соонда аарыг, кадык кижилерни шинчиир. Ол-ла үеде кымга дүрген дуза чедирерин, кымны канчаар эмнээрин тодарадып алыр. Ферма, хойжу бригада бүрүзүнде ооң төлээлери — Кызыл крест болгаш чартык ай ниитилелиниң кежигүннери бар. Олар эмчиниң дузазы-биле хамаарышкан черлеринге арыг-шевер ажылын чорудуп турарлар.

В. ШОЙЛАА.

Номчукчулар бижип турлар

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында шала туткаш, ара соксап каан болгаш ам канчаардаа ужуру билдинмес тудуглар бар болуп турар. Ындыг ара кагдынган тудуглар чоннуң караанга чараш эвес болгаш оларның сагыш-сеткилин хомудадып турар. Оон ынай гараж чогундан машина-техниканы ажык черлерге тургузуп, эдилелин баксырадып, кезектерин үреп, чидирип турар ажыл-агыйларның дугайында чоннуң айтырыг, негелдези улуг.

«Шынның» чер-черде бижикчилери бо айтырыглар талазы-биле чоннуң негелделерин, санал-оналдарын барымдаалааш, редакцияже хөй чагааларны бижип турар. Бо дугайында мооң адаанга каш чижектери көргүзээли. Хамаарышкан черлерден чогуур хемчээн ап, солун дамчыштыр чонга, бижикчилерге харыыны берзе чогуур.

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Тарлаг фермазынга клуб биле чунар бажыңның тудуун 1957 чылдала тудуп эгелээн турган. Ынчан аңаа колхоз турган. Ооң соонда колхоз совхозка каттышкан соонда совхозтуң дирекциязы олче көңгүс сагыш салбаан. Ол тудуглар ам шуут ириринге четкен деп, бижикчи **В. Мандан-Хорлуу** бижээн.

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында машина-чепсек-техника чыл бүрү немежип турары-биле дыка көвүдээн. Ынчалза-даа ол бүгү техниканың ажаалдазының багайын бижикчи эш **Д. Лопсан** редакцияже бижээн. Бүгү техника даштын ажык черде турар. Совхозтуң дирекциязынга гараж дугайында айтырыгны механизаторлар каш удаа тургузуп келген. Ынчалза-даа моон кандыг-даа түннел үнмээн. Моон ужурунда кышкы үеде чолаачылар болгаш трактористер эртен машиналарын, тракторларын от салып эргизеринге хөй шак-үе эрттирип, ажылга орайтан үнер ужурга таваржып турган. Бо чорук техниканың эдилелинге багай салдарлыг болуру билдингир.

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунда гараж тудуу ам ийи чыл ажыг үргүлчүлеп, машина-техниканың кадагалалының багай болуп турарының дугайында шүүмчүлелдиг чагааны «Шынның» номчукчузу **В. Довуу** бижээн.

Гараж чок ужурунда хамык техника ажык черлерге чыткылаар, ооң кезектерин чамдык кижилер тонап ап тургулаар, машиналарны хуузунда хереэнге ажыглаар чоруктуң фактылары-ла хөй.

Ынчангаш гараж тудуун дүргедириниң чугулазын автор сагындырып турар. Чолаачыларның бажыңнарының чанынга элээн хөй машиналар тура кыштагылаан. Январь, февраль айларда 12 автомашинадан чүгле 4 машина ажылга үнүп турган. Колхозтуң баштаар чери техниканың кадагалалынга сагыш салза чогуур.

Олар Кызылдан келген

Хандагайты суурнуң чурттакчылары районнуң культура бажыңынга чыглып келген. Аңаа ВЛКСМ Тыва обкомунуң агиткультбригадазының кежигүннери-биле ужуражылга кежээни болган. Оларның аразында шүлүкчү Ю. Күнзегеш, бот-тывынгыр аныяк композитор Б. Чулдум-Сүрүн болгаш чүрүкчүлер-даа бар.

Чогаалчының, чүрүкчүнүң ажылхереэниң дугайында лекция соонда солун концертти чонга бараалгатканнар.

Ю. ОНДАР.

Эки ажылдап болур аргалыг

Каа-Хем райпозунуң баштаар чери үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарынга ажылчы чоннарның хүн бүрү өзүп турар хереглелдерин хандырар талазы-биле чамдык боттуг хемчегларни ап чоруткан.

Райпо бирги кварталда бараан саарылгазының планын 110 хуу күүсеткен. Боттарының онаашкан ажылхерээнге чүткүлдүг, мурнакчы садыгжыларның саны өскен. Чижээ, магазин эргелекчилери Темерова, Соловьёва, Мельников, Кожакова, Джус олар боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Олар бараан саарылгазының планын ай санында ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турарлар. Мельникова, Кожакова олар чүгле бараан саарылгазының планын ажыр күүседип турар эвес, харын ыраккы одарларда малчыннарга чугула хереглелдиг барааннарын үргүлчү чедирип турарлар.

Райпонуң белеткелдер конторазы (директору эш Агаенок) сөөлгү үеде бодунуң ажылын элээн экижиткен. Бирги кварталда алгы-кеш садып алырының планын ажыр күүседкен. Райпонуң дааранылга, чазаныылга мастерскаяларында удуртулга экижээн. Дааранылга цегинде кылып турар хеп аймаанның шынары бедип, бот-үнези чиигээн.

Район төвү Сарыг-Сеп суурда столоваяның коллективи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алыр дээш күжениишкинниг ажылдап, ай санында планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Столоваяда чемнериң шынары эки, ассортиментизи хөй. Столоваяның ажылдакчылары боттарының билиин бедидер сорулга-биле кежээки школаларда, бөлгүмнерде өөренип турарлар.

Үстүнде чедиишкиннер-биле чергелештир, Каа-Хем райпозунуң ажылында улуг четпестер барын дөмдеглээр херек. Райпо бараан саарылгазының бирги квартал планын ниитизи-биле ажыр күүсетсе-даа, Медведевке суурда магазин (эргелекчизи эш Батурина), район төвүнде кежээки магазин (эргелекчизи эш Шиляева) болгаш Сарыг-Септиң чамдык ларёктары бараан саарылгазының планын күүсетпээннер.

Ооң кол чылдагааны чүдел дизе, ук магазиннериң эргелекчилериниң кошкак ажылдап, садып алыкчылар-биле харылзааны кошкатканында база ажыл шагының расписаниезин чөп сагывайн турарында.

Райпо баштаар чериниң талазындан көдээ магазиннерни четпес удуртуп келгениниң ыраккы одарларда малчыннар ортузунга садыг дыка четпес организастаттынган. Малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазын экижидер хемчеглер дугайында партия обкомунуң V пленумунуң доктаалын амыдыралга чедиишкиннинг боттандырар талазы-биле райпо баштаар чери (даргазы эш Т. Голубцова) шүүшпеп ажылдап турар. «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарның Саргалда, «Совет Тыва» колхозтуң Баян-Колда, Чиңге-Дагда, «Тиилелге», «Ленин» аттыг колхозтарның Улуг-Биче-Ажыктарда малчыннарынга чугула хереглелдиг барааннарын чедирери үзүктелиишкинниг болуп турар.

Райпонуң баштаар чери ол четпестерни чайладыр ужурлуг. Малчыннар ортузунга садыгжызы чок ларёктарны, дерги садыгларын болгаш авголавка садынын калбаа-биле организастаарынче кичээнгейни күштелдирери чугула.

К. САЛЫЫ,

Каа-Хем районнуң партия комитединиң ажылдакчызы.

Херээжен кижиниң арын-нүүрүнүң дугайында чугаа

Тараажының арын-нүүрүнүң дугайында украин колхозчу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Г. Загладаның көдүрүп үндүрген айтырыы ам бүгү совет кижилериң шупту-зунга дорт хамаарылгалыг апарган. Кызыл-Мажалык суурнуң бүгү хереэженнериниң чоокта чаагы ниити хуралының кол-ла темазы база бо айтырыгга хамаарышкан турган.

Барыын-Хемчик парткомнуң хереэженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи С. Очур ол хуралга совет херээжен кижиниң арын-нүүрүнүң дугайын чугаалап турган, боттарының кызымак күш-ажылы, хөй-ниитичи идепкейи болгаш төлептиг аажы-чаңы-биле чонуң бедик хүндүткелин, изиг ынакшылын чаалап ап келген, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үруле Канданны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, республиканың алдарлыг малчыны Куулар Хажытты, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы К. Хорбиини, хоочун башкы О. Нүрсатты, эмчилер Аңгырны, Чанзанны, Чеснакованы, Кускованы онзалап демдеглээн.

Илеткелчи болгаш хуралга санаа берген кижи бүрүзү үстүнде адаан ол мурнакчы херээженнериң ажыл-амыдыралындан кайгамчык эки чижектерни чугаалап, ажылышке, өг-бүле амыдыралынга оларның ол кижизидикчи үлегерин эдереринче хуралдың киржикчилерин кыйгырып турганнар. Арыг арын-нүүрлүг болуру херээжен кижи бүрүзүнден база хөйнү негеп турар, ынчангаш бистиң совет херээженнеривис чүгле эки ие, чүгле эки ажылчын, колхозчу ийикпе албан-хаакчы болурундан аңгыда ажылда, амыдралда четпестер-биле эптеш чок демиселчи, биче сеткилдиг эш болган турары эргежок чугула дээрзин херээженнер аңаа демдеглевишаан, чамдык херээженнериң талазында коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнге канчап-даа үүлдешпес үүлгедиглерни кылып чоруурунуң дугайын киленнээшкин-биле буруу шаап турганнар.

Чогум кымнарның дугайыл, ол? Ол дээрге, ажы-төлүн кижизитпес, өг-бүлезин, эш-өөрүн дора көөр, социалистиг ниити чуртталганың чурумун үреэр, ажыл кылырындан чөрчүүр, сурагжаан арагчылар Дандар-оол, Земцова, Сыкыр, Түмен-оол, Бичии-уруг болгаш өскелериң-даа дугайы-дыр. Олар боттарының шак ындыг төлеп чок аажы-чаңы-биле суур чурттакчыларының амыр-дыжын үреп, совет хамаатыларының чоргаар адын бужартадып келгеннер.

Ол херээженнериң төлеп чок байдалын хурал үүгле буруу шаап шүүмүүлээн эвес, харын оларга эргечагырганың шыгыы хемчээн көргүзери-биле райкүүскомнуң административтиг комиссиязынче шилчиде-рин чаңгыс үн-биле шиитпирлээн. Ол дээрге кижизидилгениң база бир хевири-ле-дир, харын. Ындыг болзадаа Кызыл-Мажалыктың херээженнер чөвүлели ол чуруму четпес херээженнерни эде кижизидериниң ажылын моон мурнунда-ла чорудар ужурлуг турган.

М. АШАК-ООЛ,

Барыын-Хемчик парткомунуң ажылдакчызы.

„Чем төнген“

Столоваяны ажытка-ла 20 минута чедип чорда «чем төнген» деп сөстер дынналыр.

— Чүге ындыг чоор. Ам чаа-ла ажытты чоп...

Бо болза «Тес-Хем» совхозтуң столоваязында болуп турар чугаа-дыр. Столоваяны тургускандан бээр 3 чыл ажып турар. Ынчангаш ооң ажылы элээн турумчуп, экижий берген турар ужурлуг. Херек кырында ындыг эвес болуп турар.

Столоваяның ажылдаар шактары совхоз бүдүрүлгезинде ажылдап турар кижилерге таарышпас. Эртенгинин 8—9, дүштекинин 1—2 шактарда ажылдаар, а воскресеньеде хааглыг хүнээр. Хүнде чүгле 3 шак иштинде ажык турар.

Сөөлгү үеде бо столовая барык-ла хүннүң хааглыг турар апарган. Ажыттынган шактарында чемниң шынары-даа багай, чамдыкта чем чок болгулаар.

А. АРТЫНА.

Ынчап кайын болурул?

Эвээштн кылгаш, хөйнү алыйн дээр чорук ниитиге когарал чедирер дээни ол болур. Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраканда сүт-бараан фермазында Барынмаа биле Серенот шак-ла ындыг эштерниң бирээзи болуп турарлар. Оларның баштайгызы учётчик, ийигизи ферма эргелекчизи болуп турары дээш ай санында элээн хөй түүнүг акшаны шалың төлевири кылдыр ап турарлар. Ынчаарга оларның херек кырында кылып турар ажылын чаңгыс кижи безин хостуу-биле күүседип туруп болур. Ынчангаш шалың ап турар эргелел аппарадын моон кызырып болурунун чижээ көстүп турар.

Бо ферманың удуртулгазында шалыныг ийи кижини тургускан хирезинде, а оларның ажылдап турары багай. Ферманың эргелекчизи эш Серенот фермага чүгле шалың алыр үеде кээп көстүп кааш, ооң соонда пиволап турган сураглыг болгулаар. Ооң олче хандыкшылы черле күштелип турар. Арагалаар чорук ферманың өске-даа ажылдакчыларының аразында калбарган. Саанчылар Эникпен, Сенчитпаа, Уйнукай олар арагалап, инектерин сагбайн баар турганнар. Ынчангаш оларның сагган сүдүнүн хемчээли эвээжээн. Инек кадарчызы эш Сиилин арагалап турда, бир инек черге төрээн болгаш ооң бызаазы доңуп өлген.

Инектериң азыралы болгаш ажаалгазы дыка багай. Арган инектер хүнде 4—5 литрден ажыр сүт бербейн турар. Арыг-шевер болур чоруктуң негелдези мында күүсеттинмейн келген. Инектериң эмиин чылыг суг-биле чугбайн саап турар. Кажааларның иштин, даштын, кодан девискээрин арыглавайн турар.

Д. ЛОПСАН.

ЭРЕС-ДИДИМ БУДЕНОВЧУЛАР

(Совет Эвилелиниң Маршалы С. М. Будённыйның бөгүн 80 хар харлап турарынга холбаштыр)

РАССКАЗ

★

Ак-гвардейжилер февральдың бир хүнүнүң әртенинде Будённыйның төрээн сууру — Платовскиден партизан отрядын үндүр ойлаткаш, суур Соведин тарадыр сывырган. Үш чүс кижини тудуп хоругдаан, а оларның аразында Семён Будённыйның адазы — Михаил Иванович база бар.

Семён Будённый улуг отряды-биле суурже чедип кээр чадавас дээш актар таңныылдарны шыңгыыраткан. Оларның дүнеки үйгу-дыжын үгербоолар, пулемёттар камгаллан.

Будённый бодунуң бичиизинден тура-ла билир кояна оруктары-биле чаштынып чорааш, суур кылыында бажыңга чедип келген. Бажың эжиин соктаарга, кым-даа сураг чок. Эллээн дынзыдыр соктаан. Бажың эжии оожум ажыттына берген.

Иезинин ынак арнын Будённый көрүп каан:

— Авай!—деп сымыранган.

— Семён!

— Оожум, авай, оожум!

— Сема! Көөкүй оглумну! Байын келдин? Ачанны тудуп алгаш баардылар. Начальнигинге четтим, адып кааптар бис деп алгырар чүве-дир.

Авазынын карак чаштыг арнынга Семён чаагын дээскеш, оон алекке дырышкактарлыг апарган чаагын билип турган.

— Аштаан боор сен аа, оглум?— деп иези айтырган.

— Чок, аштаваан мен, авай.

— Шериглиг сен бе?

— Чок чаасканн мен.

— Чаасканн че?—дээш, авазы кортканындан алгыра каапкан.

— Оожум, авай, оожум.

— Дораан чорувут, оглум. Сени кайдал деп актар айтырып турду. Сени олар дилеп турар. Дораан чорувут.

— Дөрт чүс—деп улус чугаалажыр чорду. Чорувут оглум. Озалдавайн, моон чоруп-ла көр.

— Суурда актар хөй бе, авай?

— Дораан чоруур мен, авай. Үгербоо каш-тыр?

— Суур чагыргазының чанында бирээ чорду. Дүрген-не чоруп көр, Сема. Иен болгаш, дужаап тур мен, дүрген чорувут!

— Чоруптар мен, авай. Пулемёттар көрдүң бе?

— Ийи чорду, оглум.

— Шөлде тургузуп каан бе?

— Ийе, шөлде. Дүрген-не чоруп көрем, сөс дыңнавас кончуунну аа, сээн.

— Байырлыг, авай. Чедип кээр бис, мана авай.

Будённый иезинин чаактарындан, хаваандан дыңзыг-дыңзыг ошкаш, хап чорупкан. Оон иези оглунун аңдының дужаы дыңналбастагыже чедир турган.

Таңныылдарның үнүн дыңнап каан, Меланья Никитична эжиин оожум дуглаан, карангы өрээлге дыкала үр боданып турган.

* * *

Дүрген хөделбес болза, тудуп алган кижилерин актар дан адып турда боолап кааптар—деп Будённый бодаан, далажып-ла эгелээн.

Будённый өлүмден кортпас. Төрелериниң, чаңгыс чер чурттуг кижилериниң амы-тынын камгалап алыр дээнде, ол бодунуң амы-тынын-даа харамнанмас.

Дидим он кижи, аная чүс кижиден артык дээрзинге Будённый бүзүрелдиг.

Дээр чаа чырып орда, Будённый бичиизинден тура билири чеди эштериниң мурнунда турган.

Дайынчылар командирнин дужаалын манап турганнар. Семён Будённый мынча дээн:

— Сес кижи-дир бис. Ажыы-биле кирзивиссе, шуптувусту кырып кааптар. Ынчаарга кокпа орукчуганнарны билир болгай бис. Таңныылдарга таварышпайн барып шыдаар бис. Филипп-биле ийилээн, туттурганнар таңныылдарын болгаш пулемёттарны аптарын кызыдаал. А силер эскадроннар, алды эскадроннар кылдыр хуваттынып алынар.

— Канчап алды эскадрон болур бис?—деп, Андрей айтырган.

— Мыныг эвеспе. Андрей сен, бирги эскадрон болур сен. «Бирги эскадрон, атакаже мээн соомдан марш!» деп бар-ла шаан-биле алгырар сен. Билдиң бе?

— Билдим.

— Фёдор сен, ийиги эскадрон бол. Ланчыы-биле боолавышаан, «Ийиги эскадрон, революцияның оолдары, атакаже!» деп алгырар сен. Билдин бе?

— Билдим.

— Афанасий сен, үшкү эскадрон, Кузьма сен—дөртку, сен—бешки, сен—алдыгы. Туттурганнарны чепсеглеп алганывыс соонда, ам-на актарны соп кириптер бис. Дидим чорук хоорайны ап шыдаар. Аттаныдар!— деп, Будённый командалаан.

Аттыг эрлер оңгар ишти-биле чоруткаш, актарның таңныылдарын әткен болгаш суурга кирип келгеннер.

Будённый биле Филипп ийилээн аттарын чажырып кааш, суур чагыргазының чанынга кээп, карандыда чаштынып алганнар.

Дан адар мурнуу чарында долгандыр шимээн-не чок, ыржым. Будённый биле Филипп чаштынып алгаш көрүп чыдарга, чагырга черинин бажынының сонгалары чырый берген. Бажың эжиинде кара хөлегелер көстүп келгилээн соонда, туттурганнарның оожум чугаалашканы дыңналып келген.

Туттурганнарның баштайгы бөлүүн ак-гвардейжилер үндүрүп келгени ол. Туттурганнар сүрген таңныылдарның зайы-биле чоруп, оларны хостадып алыр дээн халдаашкын болурун бодаар-даа харык чок базып органнар.

Будённый ам-на командалаан:

— Дайынчылар, атакаже, бурунгаар! Дүжүп беринер, кулугурлар. Силерни бүзээлеп алган бис!

Кудумчу чыраткызын боо-биле өжүр адыпкан. Таңныылдар начальниги-даа черде барып ушкан.

— Таңныылдарның бооларын хунаап алынар, сууржулар — туттурганнар! Ланчыыны алгаш, ура деп алгыржынар! — деп, Семён Михайлович командалаан.

— Оон дораан-на шуптузу алгыржып, шимээрген эгелээн. Долгандыр боо адышкыны-даа чыккынайны-ла берген. Маңнаан аттарның даажыдаа дыңналгылаан.

Бүгү талалардан мындыг командылаашкыннар дыңналып келген:

— Бирги эскадрон, атакаже марш!

— Ийиги эскадрон, революцияның оолдары, ак дайыннарже, атакалап кириңер! Ура!

— Алдыгы эскадрон! Ура-а-а!

Туттурганнар үүү болу бергенин билбезе-даа, «бисти хостадып алыр дээш келген-дир» дээрзин билгеш:

— Ура!— деп алгыржып эгелээн.

Чагырга черинин бажыңының эжиктерин, сонгаларын ында арткан туттурганнар үрей чүткүп үнгеннер.

Семённу бир кижи танып каап, өөрээн уг-биле мынча деп алгырган:

— Будённый!

Ынчангаш ол атты өске кижилер база адап, бүгү суурга тарадыпкан.

Иштики хептери-биле соңга карактарындан үне халыжып, садтарже маңнажып кирген, угаан чок сүрттээн офицерлер база-ла:

— Будённый келген-дир!— деп алгыржып турганнар.

— Будённый!— дээш, солдаттар бооларын черже октагылааш, алгыржып, мөгүдеп турганнар. Оларга дыка хөй аттар даванының даажы дыңналганзыг болуп, «ура» деп үннер диңмирээшкин дег дыңналып турган.

Дезип четтикен офицер Герасимов ак-гвардейжи генерал Гнилорыбовка мынча деп барып илеткээн:

— Ол Будённый дээрзи дыка-ла чепсегленип алган-дыр. Ол артында алды эскадроннарлыг. Бистиң талавыстан өлүрткеннер, балыглатканнар болгаш туттурганнар-даа бар болду. Бистиң бүгү чепсээвис Будённыйның холунда кирди.

* * *

Семён Будённыйга партизаннар четкилеп кээп, отрядынга хүлээп алырын дилеп турганнар. Бирги аттыг шериг ынчаар төрүттүнген.

И. ВСЕВОЛОЖСКИЙ.

Хүн бүрү чылып, чайның магалыг хүннери чоокшулап орар. Чайның каазы—хөлбең ногаан үнүште, каас-чараш чечекте дижип турар болгай бис. Ол шын, ону амыдырал бадыткап турар.

Кызылдың чечек тарыкчыларының бо часка канчаар белеткенип келгени-биле таныжа кааптаал. Ол коллектив бүгү ныш дургузунда ажылдаан: янзы-бүрү чечектерни тарып олуртур теплицаларны чыыглап, парниктерге өдек төп, чечектер үрезиннерин тыптынып, оларны тарып келген.

Бистиң чечек тарыыр участогувус—аныяк, арга-дуржулганы мөңнеп ап эгелеп турар. Москваның «Зелёнхоз» коллективи оларга бо чылын янзы-бүрү чечектерниң үрезиннерин чоруткан. Олар бистиң хоорайның кудумчуларынга, Гастелло аттыг паркка көстүп иэ-рин манап турар бис.

Каш-ла хонгаш — Май 1-ниң улуг байырлалы. Ол байырлалдың будуузүнде, кызылчыларга белек кылдыр бо коллектив примула, цикломен, аспарагус, бегония, гортензия болгаш өске-даа сорттарның чараш чечектерин тарып турар.

ЧУРУКТА: чечек тарыыр участоктуң начальнигиниң оралаачысы И. В. Глушков чечек тарыкчылары Нина Ульянова (солагай талазында), Римма Поманисочкина болгаш Вера Шевченко-биле чугаалажып олур.

Сөзү болгаш фотозу И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

Телеграф дамчыдып, дыңнадып тур

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГНИ УЛУСТАРНЫҢ БУРУУ ШАВЫЫШКЫНЫ

Компартиянның медеглели

РИМ. (СЭТА). Испан улустуң әрес-маадырлыг оглу Хулиан Гримауну бужары-биле өлүргенин холбаштыр Италияның Коммунистиг партиязының удуртулгазының медеглелинде чугаалап турары болза: испан улустуң өлүрүкчүзү Франко бодунуң әрге-чагыргазының харыксыраанын билгеш, «испан улустуң бөдунуң хосталгазы дээш демиселин хан-биле доктаадырын оралдажып турар. Депшилгелиг делегейниң кыйгырыын ол өлүрүкчү идегет херекке албаан—маадырны боттарының удурланыышкыны-биле камгалап алырынче чүткүлдүг кижилерге шаптыктаарыбиле ол өлүрүкчү кемниг үүлгедиин дораан боттандырган.

Итали коммунистер бодунуң туктарын өлүрткен маадырның мурнунга мөгейтир тудуп, Испанияның акыдуйма Коммунистиг партиязының кежигүннери эштерге, фашизмге удур бүгү демиселчилерге, бүгү испан улуска кажыдалын болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп тур; фашисчи араатанзыг чорукка удур демиселди калбартыр деп италилерни коммунистер кыйгырып тур.

Шиидер эргениң бөдүүн негелделерин дорамчылаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Мадридке Хулиан Гримауну судтаан суд «чорудулгазынга» олурушкан Парижтиң болчукчузу Шарл Ледерманның «Юманите-Диманш» солунга демдеглээни: франкочу әрге-чагыргалар судка бужар-чүдек чоруун көргүскен. Хулиан Гримауну «судтаан» шериг трибуналының хуралынга чаңгыс-даа херечиниң чугаазын дыңнаваан. Истелге чоруп турда бижимел «өөчүктерни» берген кижилерниң чаңгызындаа трибуналга келдирбээн, болгаш буруудаттырып турар кижи-биле нүүртештирбээн. Харын оон дуржук чаңгыс-даа «херечи барымдаа» ол кижилерге хамаарышпас болган—ол бүгү херечи барымдаалар өске кижилерниң чугаалаан дамчыыр сезиктиг сөстерининге үндезилеттинген. Бирле кижи кажан, кана, бир-ле чүвени дыңнаан.. Ол бүгү меге үүлдерни, нүүлдерни франкочу шиитке-кчилер «херечи барымдаа» кылдыр чогаадып алганнар.

Маадыр коммунист өлүмнүң айылында таварышкан-дыр, трибунал болза шиидер эргениң бөдүүн негелделерин дорамчылап, әрге-чагырганың дээди черинге баш удур кылган өлүрүп шиидер доктаалды чүгле номчуурун арткан турган деп чүве судчугаштың «чорудулгазының» эгезинде-ле тодаргай апарган.

«ӨЛҮРҮКЧҮ ЧОРУК»

БОННН. (СЭТА). Испан патриот Хулиан Гримауга удур франкочу әргечагыргаларның кара-туразында дуржок аажылаашкынын барын-герман парлалга буруу шаап турар. «Нейе Рейн-цейтунг» солун Гримауну өлүргенин «политиктиг өлүрүкчү чорук» болгаш «юридика талазы-биле кемниг үүлгедиг» деп айтып турар. Гримауну Франконуң негээни-биле шаажылап өлүрген деп солун демдеглеп турар.

Куба улус киленнеп турар

ГАВАНА. (СЭТА). Испан улустуң шынчы оглу Хулиан Гримауну өлүргенин куба улус киленнээшкин-биле буруу шаап турар. «Нотисиас де ой» болгаш «Мундо» солуннар Кубанын революсчу массалыг организацияларының хөй санныг телеграммаларын болгаш медеглелдерин парлап турар. Ол телеграммаларга болгаш медеглелдерге чурттуң ажылчы чоннары болгаш сургуул аныяктары Франконуң өзу-чурумунуң кемниг үүлгедиин буруу шаап турар.

«Франко—өлүрүкчү!», «Гримау коммунизмче бар чоруур салгакчыларның үреттеринде чурттап чоруур болгаш чурттаар-даа» деп «Нотисиас де ой» солун бижээн.

Кубаның аныяк коммунистериниң эвилели болгаш ортумак өредилге черлериниң студентилериниң эвилели Хулиан Гримауну өлүргенинге удурланыышкынның массалыг митингизин апрель 22-де эрттирер деп бүгү студентилерни кыйгырган.

Сирий Араб Республиканың национал байырлалынга холбаштыр

Сирий Араб Республиканың национал байырлалы — даштыкы шериглерни үндүрген хүну-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Сирий Араб Республиканың премьер-министри Салах эд-Дин Битарга байырлыг телеграмманы чоруткан.

Бодунуң харыызынга премьер-министр байыр чедиргени дээш өөрүп четтиргенин илереткен болгаш бистиң ийи чурттарывыстың аразында туруп турар найыралчы харылзаалар бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктарынга, ССРЭ-ниң болгаш Сирий Араб Республиканың улустарының чаагай чоруунга моон-даа соңгаар хөгжүүр дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

(СЭТА).

Суванна Фуманың медеглели

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Кхан-Кхайдан эвэ келгеш, Лаостуң премьер-министри ызыгуур салгаан Суванна Фуманың медеглээни болза: «Ызыгуур салгаан Суфанувог, Нухак Фоисаван болгаш Синкапо олар-биле беседаның чорудулгазында, Кувшиннер шынаазынга ыржым байдалды Кхай-Кхайга мээң эвэ чедип келиримге чедир хевээр арттырган турар дугуржулганы чедип алган бис. Бодунуң талазындан кандыг-даа хөделиишкиннер кылбазын дээш, Конг Леге телеграф-биле дыңнаткан мен. Ол чорук бүгүдеге тааржыр шиитпирни тыварының болдунар аргазын болгаш үе-шагын меңээ бээр. Байдалды чугумчалыг болдурарын чедип аптар боор бис деп идегеп тур мен».

Ызыгуур салгаан Суванна Фума Кхан-Кхайга чоокку ийи хүннерде эвэ чеде бээр бодап турар.

Иорданияда чаа чыскаал

ПАРИЖ. (СЭТА). Араб чаңгыс эпти деткээн, Амманга чаа чыскаалды иордан шериг кезектериниң адып боолаанының түңнелинде сес кижи өлүрткен болгаш 100 ажыг кижи балыглаттырган деп, Франс Пресс агентилел дыңнадып турар. Чыскаалганнар президент Насериниң портреттерин, КАР-ның туктарын тудуп алган чоразн болгаш араб чаңгыс эпти алгап турар кыйгыларны салып чоразаннар.

Ындыг чыскаалдарны болдурбазыбиле иордан университетти, ийи ортумак школаны, а ол ышкаш политехниктиг школаны хаар дугайында дужаалды иордан чазак үндүрген.

Цейлонда металлургия заводун Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турар. Дыка хөй санныг тудуг техниказы болгаш дерилге ССРЭ-ден келген. Тудугда Цейлонның ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери-биле кады совет инженерлер болгаш техниктер ажылдап турар. Цейлонның металлургтары ССРЭ-ниң бүдүрулгелеринде өредилгени эрттирип турар. Бүгү ажылдар графикте көрдүнгениңден ажыр күүсеттинип турар.

ЧУРУКТА. тудуг шөлүнде совет техника.

Фото А. МАТЮШКИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Тедакцияга ЧАГААЛАР

„Ногаан чыланның“ ур ж у у

«Хадын» колхозтуң Орзакта сүт-бараан фермазынче угландыр аттыг кижи куштадып олурган.— Фермада Найдын Владимир ышкажыл — деп, даштыгаа турган улустар дораан эскерип каан. Оон тонунуң болгаш чүвүрүнүң кармактарында шилдерниң ак баштары кажарап көстүп чораан. Мунган аъды ак көвүк апарган. Ол — эртенгинин 10 шак үези. Найдын «Хадын» колхозтан далаштыг үнген болгаш мал эмнээри-биле далажып, эмнер эккел чыдар-дыр деп, аная турган улустар бодап турган. Ол бодал частырыг болган.

Чамдык кижилерниң «Ногаан чылан» деп шоолап адан турары араганы Найдын мындыг эрте тып алгаш, улуг олча тыпкан чүве дег, девиржидип келгени ол чүве-дир.

Аттыг кижи чедип келири билекле, оон өөрү аътты долганып, арай кайгаанзыг тургулааннар. Улустуң аразындан бир-ле кижи четтикпейн айтырыпкан:

— Че, чүл моң, олчалыг келдин бе? Володя?

— Чүү деп бодаар сен, мен чоруткана кажан куруг келир ийик мен— деп, демгизи мактанган.

Оон чүү боор, Найдынның эккелген «сускунун» компания үзүткаплa эгелээн. Удаваанда Найдын көрүп олурарга, эштериниң арны хуулуп, аная анчыгзынганзыг ышкаш кылдыр сагындыра берген. Херек кырында кым-даа ажынмаан, оон бодунуң дуржоктаныр дээн дөстүнмес хөөнү-дүр. — Чүге мени өттүнүп тур силер. Силерни ам дораан эде суйбагылаптар мен — деп, Найдын үүлгедип киринкен. «Хүреш» эгелээн. Оон түңнединде Найдыңның арны болгаш холдары малгаш-биле хан борашкаш, хүрензимээр апарган. Ол болза оон өөрүнүн аная берген «белээ-дир».

Ол үеде ол фермаың ол-бо черлеринге алгыш-кырыш, чүүл бүрү сөстер дыңналып турган. Найдынның өрт дег кыпсыпкан ол дуржок кижилери фермаың бажыңнарынга кирип, чүү-хөөүн үреп, бичии уруг-дарыгны коргудуп, улустуң ажылынга щаптыктап турганнар. Мындыг үүлгедигни Найдың удаа-дараа кылып келген. Ам Найдынны хай дээр үе черле келбээн бе?

И. РУСАК.

Бии-Хем район.

Магазиннер чанын чаагайжыдар

Уругларга хамаарышкан бүгү-ле бараанналарны — идик-хепти болгаш ойнаар үүлдерни садыглап турар «Детский мир» магазин № 13 аъшчем садыының үстүү каъдында турун турар. Оларның-биле кожа № 2 ном болгаш культура-бараанналарының садыы, ларек болгаш киоскалар база бар. Ынаар Кызыл хоорайның чурттакчыларындан аңгыда республиканың районнарындан, колхозтарындан, совхозтарындан келген чүс-чүс садып алыкчылар хүн бүрүде барып, хереглээнин тып ап турар.

Ындыг болза-даа ол улуг садыг шөлүнүң кудумчузу, кижилер кылаштаар оруктары чаагайжыттынмаан, магазиннерниң эжии аажок малгаштыг. Оон ужурунда садып алыкчылар часкы, күскү өйлерде, чайгы чаъс сөөлүнде аажок малгаш, суг таварты кылаштаарлар. Ол малгашты, довуракты кижилер идиктеринге сөөртүп алгаш, магазиннер иштинге таптап, довурак-доозунну доюлдуруп туруп бээр.

Бо дээрге ында үлетпүрүнүң болгаш аъш-чемнин бараанналарының кырын хирлендирип, садыгларның арыгшеверин кудуладып, ында ажылдап турар болгаш аная келген-даа кижилерге таарымчалыг эвес чорукту болдуруп турар. Ол ышкаш № 10 магазинниң девискээринде байдал база ындыг.

Кызыл хоорай Совединиң күүскому, партия хооркому болгаш хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери хоорайның бо садыг черлерин өске магазиннерниң девискээри ышкаш өкижидери, улус кылаштаар черлерин сайзырадыры, скверлерни кылып, ыяш тарылгазын чорудар хемчеглерни алыры хүннүң айтырыы кылдыр тургустунуп турар.

О. ТОВУУ.

Мөгелерниң кичээнгейинге

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүну—Май бирниң байырлалынга турааскаткан, национал тыва хүреш талазы-биле «Шын» солуннуң шаңналы дээш болур маргылдаага хүрежирин нүүзүн мегелер спорт ниитилелериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чевулелинге апрель 29-та келирин дыңнадып тур.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур. Хат сонгу-барыын таладан өй-тавынга чедир. Агаарның температураз: республикага—8—13, а Кызылга—10—12 градус чылыг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Лань-Лань-Дун» 10, 12, «Ийилээн чаңгыс кварталдан келген» 2, «Суг дажыыры» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Харда истер» 11.15, «Субботада танцы» 5.15, 7.15, «Далай кыйгырып тур» 3.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Алдын сылдыстыг принцесса» 11.15, 1.15, «Быжыг бодалды ажып эртип турда» 3.15, 9.15, «Цирк» 5.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10, «Шугумналчан рейс» 2.30, 8.30, «Черёмушки» 4.30, 6.30 шактарда.

БРУЦЕЛЛЁЗТАН КАМГАЛАНЫҢАР!

Бруцеллёз — кижилерге дириг амыттаннардан, колдуунда-ла хой, өшку болгаш инектерден дамчыыр халдавырлыг аарыг.

Аарыг малдарның сүдүн болгаш сүт продуктуларын ажыглаанындан азы ол дириг амыттаннарга дээп турупканындан бруцеллёз аарыг кижиге халдап болур.

Ынчангаш дириг амыттаннарны азырап турар үеңерде холуңар кежин хынап көрүңер. Бичии-даа балыг бар апарза, иод-биле чаггаш шарып алыңар.

Дириг амытан аарый берзе, ылаңгыя ара салып турар үезинде, мал эмчизинден дуза болгаш сүмени алыңар.

Ара салдынган чаш төлге холуңар-биле дегбеңер, база оон кежин сойбаңар.

Чурттаар бажыңыңарга дириг амытан тургуспаңар (хураганнарны, бызаларны болгаш өскелерни-даа). Идиңер-биле бажыңче мал өдээ сөөртпеңер. Бажыңга ажылдап кедер хевиңерни киирбеңер, ажылдаар чериңерге арттырып кааңар.

Чурттаар чериңерге аштап арыглаттынмаан дук, кеш болгаш малдың өске-даа чиг продуктузун кадагалаваңар.

Бажыңыңар даштын, мал кажааларын арыг тудуңар. Өдек, көрженни дыгыш овааларга 2 айдан эвээш эвес тургузупкаш, үгле оон соонда ажыглаңар.

Бруцеллёз аарыглыг амыттаннар аразынга дыштанып, чемненип, таакпылап болбас. Аарыг малдарны чемгерген сөөлүнде холдарыңарны саваниап тургаш, эки чуңар.

Чиг сүт ишпеңер. Хайындырган азы 70—80 градуска 30 минутадан эвээш эвес үеде чылыдып каан сүттү ажыглаңар. Үгле чылыткан азы хайындырган сүт продуктуларын (сүт хоюн, кефирни, таракты болгаш быштакты) ажыглап болур.

Мал ажылының ажылчыннарынга, дук кеш арыглап кылып турар ажылчыннарга, сүт заводунуң, мал өлүрер пунктуларының эт комбинадының болгаш сүт фермаларының ажылчыннарынга бруцеллёзка удур тарыышкынны чоруткан турар ужурлуг. Оон соонда үш чыл болгаш-ла катап тарыыр. Мал ажыл-агыйынга, сүт заводунга, эт комбинадынга тарытканының дугайында шынзылга чок чаа кижини хүлээп албас.

Бруцеллёзтан аараанын каразып кагзыңарза, дораан-на эмчиниң сүмезин алыңар.

Бо дүрүмнерни сагып тургаш, бруцеллёз аарыгдан камгаланып болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл. Шетинкин-Кравченко кулумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда киллизиниң 23—54. харыысалгалыг секретарының 23-35. кедээ ажыл-агый киллизиниң 25-38. партийжи амыдырал киллизиниң 37-13. иштики информация киллизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, үлешүр болгаш транспорт база культура амыдырал киллистериниң 22-64. бухгалтериянын 31-75. корректорларның 21-47. харыысалгалыг лежурныйын 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00155. Чагыг № 130. Культура министерствозунуң типографиязы